

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОВЖИВАННЮ АБО ПЕРЕВИЩЕННЮ
ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Методичні рекомендації

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, доцента В. В. Шаблістого*

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2019

УДК 343.918.1
Ш 13

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 21 листопада 2019 р.)*

Рецензенти:

Лисенко В. О. – кандидат юридичних наук, суддя Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська;

Школа С.М. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри публічного права НТУ «Дніпровська політехніка».

Шаблистий В. В.

Ш 13 Запобігання зловживанню або перевищенню влади чи службовими повноваженнями в сучасних умовах : метод. реком. / В. В. Шаблистий, Л. М. Макотченко ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Шаблистого. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. – 72 с.

У методичних рекомендаціях вдосконалено теоретичні положення кримінології в частині характеристики та запобігання злочину, передбаченим ст.ст. 364 та 365 КК України, напрацьовано можливі напрями удосконалення запобіжних заходів перевищенню та зловживанню владою або службовими повноваженнями та практики їх застосування.

Видання розраховано на науковців, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) закладів вищої освіти, в яких готують правників, співробітників правоохоронних органів, прокуратури та суду, а також на усіх, хто цікавиться розвитком наук кримінально-правового циклу.

УДК 343.918.1

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Стан та динаміка перевищення та зловживання владою або службовими повноваженнями в системі злочинів у сфері службової діяльності працівників правоохоронних органів	6
2. Детермінація перевищення та зловживання владою або службовими повноваженнями	16
3. Загально-соціальне запобігання перевищенню та зловживанню владою або службовими повноваженнями	32
4. Спеціально-кримінологічне запобігання перевищенню та зловживанню владою або службовими повноваженнями	
Перелік рекомендованої літератури	51

ВСТУП

Конституція України закріплює, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Забезпечення цієї визначеної засади можливе лише за наявності налагодженого функціонування всіх гілок влади (законодавчої, виконавчої та судової) з відповідним державним апаратом, здатним виконувати ті завдання, які постають перед країною. До таких завдань органів державної влади відноситься здійснення ефективної внутрішньої і зовнішньої політики, які регулюють різні сфери діяльності суспільства: соціальну, економічну, оборонну та ін. Згідно ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Забезпеченню виконання цієї загальної засади Основного закону України присвячена правоохоронна діяльність держави в особі відповідних правоохоронних органів.

За часів незалежності України влада постійно намагалась подолати прояви корупції у державі, у зв'язку з чим приймалися нормативно-правові акти, спрямовані на подолання цього негативного явища, зокрема, Закони України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 р., «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11.06.2009 р., «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р., «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. Ці намагання призводили до реформування судової та правоохоронної систем. Так, в останні роки в Україні створено низку нових правоохоронних органів (Національна поліція України, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань).

Призначенням цих реформ є, у тому числі, і запобігання службовим злочинам у цих органах, зокрема, перевищенню або зловживанню владою або службовими повноваженнями (ст. ст. 364 365 КК України).

Разом з тим, кількість відкритих кримінальних проваджень за ст. 365 КК України з 2014 р. (рік прийняття чинної редакції цієї статті) свідчить про суттєве їх зростання останнім часом. Так, 2014 р. обліковано 93 таких злочини, 2015 р. – 89, 2016 р. – 89, 2017 р. – 152, 2018 р. – 714. При цьому до суду за ці п'ять років з обвинувальним актом направлено лише п'ять проваджень.

За офіційними даними Державної судової адміністрації України, протягом 2013 року за вчинення злочину, передбаченого ст. 364 КК України, засуджено 317 осіб; за 2014 рік – 133 осіб; за 2015 рік – 43 осіб; за 2016 рік – 9 осіб, за 2017 рік – 16 осіб.

Фактично протягом 2013-2017 років за вчинення злочину, передбаченого ст. 364 КК України, засуджено 518 осіб, майже 70% з яких становлять державні

службовці. Враховуючи надважливе значення мінімізації таких небезпечних проявів збоку осіб, уповноважених на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування, розробка нових підходів до запобігання державними службовцями наданою їм владою або службовим становищем виглядає актуальним та своєчасним завданням як для науковців, так й для правозастовників.

1. Стан та динаміка перевищення та зловживання владою або службовими повноваженнями в системі злочинів у сфері службової діяльності працівників правоохоронних органів

Запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу – одне з пріоритетних завдань, що стоять перед українською державою. Згідно індексу сприйняття корупції за 2018 р. Україна обіймає 120 місце у рейтингу з 32 балами (Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) – показник, який з 1995 р. розраховується міжнародною організацією Transparency International. Сама організація не проводить власних опитувань. Індекс розраховують на основі 13 досліджень авторитетних міжнародних установ і дослідницьких центрів. Для визначення оцінки України використано 9 джерел. Ключовим показником Індeksu є кількість балів, а не місце в рейтингу. Мінімальна оцінка (0 балів) означає, що корупція фактично підміняє собою державу, максимальна (100 балів) свідчить про те, що корупція майже відсутня в житті суспільства. Індекс оцінює корупцію лише в державному секторі). Для порівняння, на останньому – 180 місці у цьому рейтингу перебуває Сомалі з 10-ю балами, а на першому – Данія з 88 балами [36]. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу – злочин, який безпосередньо сприяє усім без виключення корупційним проявам в країні і є, фактично, складовою цього явища.

Як вже зазначалось, за часів незалежності України влада постійно намагалась подолати прояви корупції у державі, у зв'язку з чим приймалися нормативно-правові акти, спрямовані на подолання цього негативного явища, зокрема, Закони України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 р., «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11.06.2009 р., «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р., «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. Ці намагання призводили до реформування судової та правоохоронної систем. Так, в останні роки в Україні створено низку нових правоохоронних органів (Національна поліція України, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань). Проте ефективність усіх вживаних заходів залишається, поки що, на достатньо низькому рівні.

На питання ефективності протидії перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу відповідь може надати кримінологічна характеристика цього явища, складовими якої є рівень, структура та динаміка конкретного виду злочинності.

Поняття «рівень злочинності» в кримінології розкривають як визначену в абсолютних числах загальну кількість злочинів та осіб, які їх учинили, скоєних на певній території (країна, місто, район) за певний проміжок часу. Структура злочинності «... має розкривати її склад, поширеність та співвідношення між

видами злочинних проявів, їх вчинення у конкретних умовах простору (території) та часу, за визначальних ознак злочинних діянь та осіб, які їх вчиняють». Динаміка злочинності – це показник, «... що відображає зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного періоду. Показником динаміки злочинності є темп, алгоритм зміни її кількісних значень (їхнє збільшення або зменшення) порівняно з даними періоду, обраного для порівняння». Стан злочинності – загальна кількість злочинів і осіб, які їх вчинили, за певний період часу на певній території. Стан визначається наступними факторами: кількістю вчинених злочинів, кількістю злочинців, що засуджені за їх вчинення, кількістю зареєстрованих злочинів.

У зв'язку з тим, що за статистикою злочинні діяння, які вчиняються працівниками правоохоронних органів, у більшості випадках кваліфікуються за ознаками складів злочинів, які містяться у розділі XVII Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», необхідно дати загальну кримінологічну характеристику цим злочинам. Злочини, що містяться у вказаному розділі КК, є найбільш поширеними у сферах економіки, освіти, медичного обслуговування та правоохоронної діяльності.

Дослідження злочинності працівників правоохоронних органів вказує на те, що за даними офіційної статистики кількість кримінальних проваджень, відкритих щодо цих працівників за фактами перевищення влади або службових повноважень відносно до загальної кількості проваджень, відкритих за фактами вчинення працівниками правоохоронних органів службових злочинів, становить стабільний і високий відсоток.

Так, у 2018 р. було зареєстровано 12 583 злочинів у сфері службової діяльності, з них: 2823 злочини, передбачені у ст. 364 КК України, 714 – ст. 365 КК України, 5525 – ст. 366 КК України, 1613 – ст. 367 КК України, 952 – ст. 368 КК України. Питома вага відповідно становила 22 % (ст. 364 КК України); 5,9 % (ст. 365 КК України); 44 % (ст. 366 КК України); 12,8 % (ст. 367 КК України); 7,6 % (ст. 368 КК України). У 2015 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено 10 772 злочинів у сфері службової діяльності (з них: 2238 злочинів, передбачених ст. 364 КК України, 89 – ст. 365 КК України, 5515 – ст. 366 КК України, 1426 – ст. 367 КК України, 619 – ст. 368 КК України). Питома вага відповідно становила 20,8 % (ст. 364 КК України); 0,8 % (ст. 365 КК України); 51,2 % (ст. 366 КК України); 13,2 % (ст. 367 КК України); 5,7 % (ст. 368 КК України) [11].

При цьому, кількість відкритих кримінальних проваджень за ст. 365 КК України з 2014 року (рік прийняття чинної редакції цієї статті) свідчить про суттєве їх зростання останнім часом. У 2014 р. обліковано 93 таких злочини,

2015 р. – 89, 2016 р. – 89, 2017 р. – 152, 2018 р. – 714. До суду за ці п'ять років з обвинувальним актом направлено лише п'ять проваджень.

Для порівняння наведемо статистичні дані за 2013 р. щодо застосування ст. 365 КК. У цьому розі було відкрито 747 кримінальних проваджень за цією статтею, у яких 52-м особам повідомлено про підозру, 42 провадження направлені до суду з обвинувальним актом, 5 – з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності.

Таким чином за п'ять років (2014-2018 рр.) існування чинних редакцій ст. 365 КК та пп. 3, 4 примітки до ст. 364 КК (визначають істотну шкоду та тяжкі наслідки перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу) в Україні обліковано 1137 злочинів, передбачених ст. 365 КК.

Що стосується динаміки цього злочину, то за останні два роки (2017-2018 рр.) вона зросла у сотні разів. Якщо за базовий рівень узяти показник кількості облікованих перевищень влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу у 2014 р. (93 злочини), то динамічний ряд за наступні чотири роки буде виглядати наступним чином: 2015 р. – «- 4 (- 4,3 %)», 2016 р. – «- 4 (- 4,3 %)», 2017 р. – «+ 59 (+ 63,4 %)», 2018 р. – «+ 621 (+ 667,7 %)». Проте, як вже зазначалось, за ці п'ять років з обвинувальним актом до суду направлено лише п'ять проваджень.

Що стосується засуджених за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу осіб, то їх кількість за останні п'ять років (2014-2018 рр.) наступна: 2014 р. – 47, 2015 р. – 42, 2016 р. – 8, 2017 р. – 4, 2018 р. – 3.

Наведені статистичні дані свідчать про недостатню ефективність в останнє п'ятиріччя чинної редакції ст. 365 КК 2014 р. як запобіжного заходу досліджуваного злочину.

Слід зазначити, що зміни до ст. 365 КК у частині обмеження кола суб'єктів цього злочину були запропоновані у проекті Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 16.01.2013 р. № 2023.

У пояснювальній записці до вказаного проекту Закону зазначалось, що згідно з офіційними даними на той час в Україні у місцях позбавлення волі відбували покарання за ст. 365 КК 54 особи. З них 42 – це ті, хто відбували покарання у Менській колонії, тобто ті, хто на момент вчинення злочину мав статус працівника того чи іншого правоохоронного органу. Їхні дії – це «класика» перевищення влади – знуцання над підозрюваними, застосування незаконних методів ведення слідства, в тому числі насильства, незаконні порушення кримінальних справ, фальсифікація доказів тощо. Таких справ більшість і серед майже 400, порушених у 2012 році і які на той час

розслідувались. Лише 11 засуджених не були працівниками правоохоронних органів, але, перевищуючи владу, керувалися виключно корисливими мотивами.

Фактично застосування насильства та отримання неправомірної вигоди – це основоположні ознаки перевищення влади як спеціальної форми зловживання нею. За ст. 364 КК «Зловживання владою або службовим становищем» у 2012 р. було порушено більше 2000 кримінальних справ, і яка так само як і ст. 365 дозволяє не лише притягати до відповідальності тих, хто нажився на державній казні. Цю статтю завжди може витягнути «з шухляди» прокурор, якому дали завдання нейтралізувати політичного опонента чи бізнес конкурента.

У Резолюції № 1862 від 26.01.2012 р. Парламентська Асамблея Ради Європи чітко підкреслила, що ст.ст. 364 та 365 КК України є занадто широкими у застосуванні та, по суті, дозволяють постфактум криміналізацію звичайних політичних рішень. Це суперечить принципу верховенства права та є неприйнятним. Тому Асамблея закликала владу України невідкладно внести зміни у ці дві статті КК у відповідності до стандартів Ради Європи та зняти обвинувачення проти колишніх членів уряду, висунуті за цими статтями.

Крім того, взірець конструкції зловживання владою міститься у статті 19 Конвенції ООН проти корупції, який слід використати і йти шляхом, яким рухається весь цивілізований світ. Адже у пункті 22 частини першої статті 92 Конституції України зазначено, що виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, та відповідальність за них. При цьому, відповідно до ч.1 ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Конвенція ООН проти корупції (ст. 19) рекомендує державам-членам визнавати злочином «умисне зловживання службовими повноваженнями або службовим становищем, тобто здійснення будь-якої дії чи утримання від здійснення дії, що є порушенням законодавства, державною посадовою особою під час виконання своїх функцій з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи» (як відомо, під неправомірною вигодою в антикорупційному законодавстві розуміються «грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову»).

Разом з тим, чинною ст. 365 КК України передбачена кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, тобто за умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Не існує конкретного

визначення охоронюваних інтересів, а також істотної шкоди і тяжких наслідків, якщо вони полягають не в завданні матеріальних збитків. Не існує також належних, визначених законом, методик визначення матеріальних збитків.

Так само і ст. 364 КК України, яка є загальною нормою відносно ст. 365, за конструкцією складу злочину (у частині ознак суб'єктивної сторони) не відповідає визначенню зловживання службовим становищем, яке наведене у ст. 19 Конвенції ООН проти корупції.

Особлива суспільна небезпека перевищення влади, яке вчиняється працівником правоохоронного органу, підтверджується судовою практикою, яка наводилася вище – станом на 14.01.2013 р. із 53 засуджених за ст. 365 КК України 42 вчинили цей злочин у статусі працівників правоохоронних органів.

Статистика кримінальних справ, порушених за ст.ст. 364 та 365 протягом січня – вересня 2012 р. (1983 та 362 відповідно), має бути сприйнята з урахуванням статистики судів. Згідно з даними Державної судової адміністрації, за перше півріччя 2012 р. засуджено: за ст. 364 КК – 252 особи; за ст. 364-1 – 18 осіб; за ст. 365 – 61 особа; за ст. 424 – 25 осіб.

Наведені аргументи авторів законопроекту, на наш погляд, цілком обґрунтовують доцільність звуження суб'єкта злочину, передбаченого ст. 365 КК України, до працівника правоохоронного органу. Проте таке звуження не здатне суттєво зменшити кількість кримінальних проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом. Вважаємо, що причиною різкого зменшення таких проваджень, починаючи з 2014 р., стали зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05.2014 р. до примітки до ст. 364 КК України щодо визначення понять істотної шкоди у ст.ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України та тяжких наслідків у ст.ст. 364-367 КК України.

Згідно цього Закону пункти 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України викладені у такій редакції: «3. Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. 4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367 вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Наведена редакція понять «істотної шкоди», та «тяжких наслідків» у вказаних злочинах і, зокрема, при перевищенні влади та службових повноважень, значно звузила обсяг цих понять порівняно з попередньою редакцією, яка звучала наступним чином: «3. Істотною шкодою у статтях 364, 365, 367, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. 4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367, якщо вони полягають у заподіянні

матеріальних збитків, вважаються такі, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [88].

Фактично, це обмеження виключило можливість притягнення осіб до кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу у випадку спричинення нематеріальних наслідків. Вважаємо таке обмеження зайвим, оскільки воно значно звужує дієвість кримінально-правових заходів запобігання перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, суттєво підвищує і без того високий ступінь латентності злочинів у сфері службової діяльності, який за підрахунками провідних науковців складає 90-99 %.

Питання дотримання у діяльності правоохоронних органів принципу невідворотності відповідальності особливо актуально постає на тлі тих реформ вказаних органів, які провадяться у державі. Разом з тим ці реформи лише частково виправдовують сподівання, як на них покладались. Так, наприклад, створення патрульної поліції не позбавило проблемних питань як всередині цього підрозділу (станом на 01.06.2016 р. кількість звільнених працівників патрульної поліції з моменту відкриття Управлінь патрульної поліції становила 167 працівників, а некомплект по Україні у Департаменті патрульної поліції складав 1931 працівник), так і ззовні (працівники цього підрозділу продовжують вчиняти злочини, як і працівники колишньої міліції).

Так, наприклад, наказом тимчасового виконувача обов'язків начальника Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області № 20 о/с від 07.11.2015 р. ОСОБА_3 призначено на посаду поліцейського батальйону патрульної поліції Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області з присвоєнням спеціального звання «рядовий поліції». Наказом начальника Департаменту патрульної поліції Національної поліції України № 26 о/с від 12.02.2016 р. рядового поліції ОСОБА_3 призначено інспектором роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у місті Івано-Франківську, а 30.06.2016р. ОСОБА_3 наказом № 443 о/с присвоєно спеціальне звання «лейтенант поліції». 31.01.2016 року ОСОБА_3 прийняв присягу працівника Національної поліції України вірно служити Українському народові, дотримуватись Конституції та законів України, втілювати їх у життя, поважати та охороняти права і свободи людини, честь держави, з гідністю нести високе звання поліцейського та сумлінно виконувати свої службові обов'язки. У відповідності до посадової інструкції поліцейського патрульної поліції, затвердженої 05.01.2016р. наказом Департаменту патрульної поліції за № 4/1, з якою 27.02.2016р. ознайомлений ОСОБА_3, поліцейський патрульної поліції під час несення служби зобов'язаний неухильно дотримуватись положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність патрульної поліції, а також присяги

поліцейського; поважати і дотримуватись прав та свобод людини і громадянина, обмежувати їх лише в спосіб та у випадках, що встановлені законом. Згідно зі ст. 260 КУпАП адміністративне затримання особи допускається у випадках, прямо передбачених законами України, з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складання протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складання його на місці вчинення правопорушення, якщо складання протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення. Відповідно до ст.1 Закону України «Про Національну поліцію», інспектор Управління патрульної поліції у м. Івано-Франківську ОСОБА_3 є представником органу виконавчої влади, який повинен служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидіяти злочинності, підтримувати публічну безпеку і порядок. Згідно зі ст. 62 того ж Закону під час виконання покладених на поліцію повноважень ОСОБА_3 є представником держави, а його законні вимоги є обов'язковими для виконання всіма фізичними та юридичними особами. Таким чином, ОСОБА_3 постійно здійснює функції представника влади та відповідно до Примітки ч.1 ст.364 КК України є службовою особою. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» інспектор Управління патрульної поліції у м. Івано-Франківську ОСОБА_3 є працівником правоохоронного органу. Свої владні повноваження ОСОБА_3 умисно перевищив за наступних обставин. У відповідності до дислокації сил та засобів роти № 1 Управління патрульної поліції у м. Івано-Франківську з 20.00 год. 11.09.2016р. до 08.00 год. 12.09.2016р. інспектор роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у місті Івано-Франківську ОСОБА_3 та інспектор роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у м. Івано-Франківську лейтенант поліції ОСОБА_5 заступили на патрулювання в складі екіпажу «105» на службовому автомобілі «Тойота Пріус».

12.09.2016 року приблизно о 02 год. 13 хв., екіпаж «105» Управління патрульної поліції у місті Івано-Франківську, у зв'язку із виконанням службових обов'язків, знаходився поблизу «Т»-подібного перехрестя доріг вулиць Набережна імені ОСОБА_6 та ОСОБА_7, що у місті Івано-Франківську, де зупинили автомобіль «Citroen» моделі «Немо», державний номерний знак АТ 8835 ВО, під керуванням ОСОБА_4 за підозрою у порушенні Правил дорожнього руху. До зупиненого автомобіля підійшов інспектор роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у місті Івано-Франківську ОСОБА_3 та в ході спілкування із водієм ОСОБА_4 повідомив йому причину зупинки відсутність ближнього світла лівої фари в темну пору доби. З метою перевірки тверджень ОСОБА_3 щодо несправності автомобіля водій ОСОБА_4 вийшов із салону автомобіля, при цьому, відчиняючи двері водія, неумисно зачепив

дверкою ОСОБА_3, що викликало обурення останнього. В ході подальшого спілкування ОСОБА_8, не погодившись із твердженнями інспектора роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у Івано-Франківську ОСОБА_3 щодо вчинення ним адміністративного правопорушення, запропонував останньому оформити відповідні матеріали щодо вчиненого ним, на думку ОСОБА_3, адміністративного правопорушення, після чого сів назад у салон свого автомобіля. Інспектор роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у місті Івано-Франківську ОСОБА_3, будучи працівником правоохоронного органу діючи умисно, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків, грубо порушуючи вимоги ст. 260 КУпАП, ст.ст.18, 29, 42, 43, 44, 45 Закону України «Про Національну поліцію», присягу працівника Національної поліції України, п.3.1 розділу III посадової інструкції поліцейського патрульної поліції, не оголосивши попередження ОСОБА_4 про застосування щодо нього фізичної сили та спеціальних засобів не надавши останньому часу та можливості для виконання вимоги поліцейського, усвідомлюючи, що ОСОБА_4 жодного опору не чинить та не становить суспільної небезпеки, підійшов до лівої передньої дверки автомобіля «Citroen» моделі «Nemo», державний номерний знак НОМЕР_1, за кермом якого перебував ОСОБА_4, відчинив її та безпідставно, застосовуючи заходи фізичного впливу, схопив ОСОБА_4 за одягу, намагаючись витягнути останнього із автомобіля, який при цьому жодного опору не чинив. Продовжуючи свої умисні протиправні дії, інспектор роти №1 батальйону Управління патрульної поліції у м. Івано-Франківську ОСОБА_3, застосовуючи фізичну силу, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, силоміць витягнув ОСОБА_4 із салону автомобіля «Citroen» моделі «Nemo», державний номерний знак АТ 8835 ВО, повалив його обличчям вниз до дороги, притиснув коліном лівої ноги до асфальту та надів на ОСОБА_4 спеціальний засіб – кайданки. Внаслідок умисних протиправних, таких що ображають особисту гідність потерпілого, дій працівником правоохоронного органу – інспектором роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у місті Івано-Франківську ОСОБА_3, ОСОБА_4 спричинено біль та фізичні страждання, а також пошкоджено його верхній одяг – футболку чорного кольору із написом «Hugo Boss». Не припиняючи своїх умисних протиправних дій, інспектор роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у місті Івано-Франківську ОСОБА_3, будучи працівником правоохоронного органу, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, усвідомлюючи що ОСОБА_4 фактично затриманий, перебуває в горизонтальному положенні обличчям вниз до дороги з кайданками на руках та не спроможний чинити жодного опору, умисно, безпідставно, застосовуючи фізичну силу, наніс ОСОБА_4 два удари кулаками рук та штовхнув ОСОБА_4 у спину. Внаслідок умисних

протиправних дій працівника правоохоронного органу – інспектора роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у м. Івано-Франківську ОСОБА_3 ОСОБА_4 спричинено біль та фізичні страждання. У подальшому ОСОБА_3 залишив затриманого ОСОБА_4 в горизонтальному положенні обличчям вниз до дороги з кайданками на руках та відійшов в сторону. В цей час ОСОБА_4 спробував підвестися із асфальтного покриття проїжджої частини дороги. Побачивши, що ОСОБА_4 намагається підвестись, інспектор роти батальйону Управління патрульної поліції у м. Івано-Франківську ОСОБА_3, будучи працівником правоохоронного органу, діючи умисно з метою спричинення тілесних ушкоджень ОСОБА_4, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, підбіг до нього, і безпідставно застосовуючи фізичну силу, двічі штовхнув руками ОСОБА_4 у ділянку правої руки та спини, внаслідок чого затриманий впав на асфальтне покриття проїжджої частини автомобільної дороги і відчув фізичну біль та страждання. Не припиняючи свої протиправні умисні дії, інспектор роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у місті Івано-Франківську ОСОБА_3, будучи працівником правоохоронного органу, усвідомлюючи, що ОСОБА_9, перебуває в горизонтальному положенні обличчям вниз до дороги з кайданками на руках, не становить суспільної небезпеки та не спроможний чинити жодного опору, безпідставно, умисно, завдав два удари правою рукою в ділянку спини та правої руки ОСОБА_4, а в подальшому притиснув ОСОБА_4 до асфальтного покриття автомобільної дороги, внаслідок чого ОСОБА_4 відчув фізичний біль та страждання. Внаслідок вищенаведених протиправних дій інспектора роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у м. Івано-Франківську ОСОБА_3, потерпілому ОСОБА_4 спричинені наступні тілесні ушкодження: садна в ділянках обличчя, правого передпліччя, лівого передпліччя, лівої гомілки та лівого колінного суглоба, подряпину в ділянці правої гомілки, синець в ділянці грудної клітки, які згідно висновку експертизи відносяться до легких тілесних ушкоджень. Таким чином, інспектор роти № 1 батальйону Управління патрульної поліції у м.Івано-Франківську лейтенант поліції ОСОБА_3, будучи працівником правоохоронного органу, діючи умисно, явно виходячи за межі наданих йому владних повноважень, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, грубо порушуючи вимоги ст. 260 КУпАП, ст.ст. 18, 29, 42, 43, 44, 45 Закону України «Про Національну поліцію», присяги працівника Національної поліції України, 12.09.2016р., перебуваючи при виконанні своїх службових обов'язків, в місті Івано-Франківську по вулиці Набережна імені ОСОБА_6, безпідставно застосував фізичну силу та спеціальний засіб – кайданки щодо ОСОБА_4, вчинив болісні дії, які ображають особисту гідність потерпілого ОСОБА_4 та спричинив останньому легкі тілесні ушкодження, чим завдав істотної шкоди правам та інтересам потерпілого.

Для всебічної та комплексної кримінологічної характеристики злочинів у сфері службової діяльності необхідним є дослідження географії злочинності, особливостей її кількісно-якісних показників у різних регіонах. За офіційними статистичними даними найбільшого поширення цей вид злочинності набув у центральному та південному регіонах, а саме у: м. Київ (23 %), Київській (6 %), Донецькій (12 %), Дніпропетровській (7 %), Луганській (9 %), Одеській (6 %), Львівській (3 %) та інших областях (34 %). Географія злочинів у сфері службової діяльності характеризує їх територіальні відмінності залежно від виду населеного пункту, що пов'язано з рівнем концентрації значної кількості органів публічної влади, громадських формувань, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності. Можна стверджувати, що більшу кількість злочинів у сфері службової діяльності учиняють саме в містах (районних і обласних центрах), що є адміністративними й економічними центрами відповідних територій. Отож, результати аналізу аспектів кримінологічної характеристики злочинів у сфері службової діяльності засвідчують, що їхня питома вага в загальній структурі злочинності становить приблизно 1,9 % [11].

Попри офіційно зареєстровані випадки злочинності, окремо варто завважити високу латентність злочинів у сфері службової діяльності, учинюваних працівниками правоохоронних органів. Латентність службової злочинності має складний характер, що зумовлено переважно відсутністю свідків. Тож, з урахуванням наведених статистичних даних можна дійти висновку, що рівень злочинів, учиняються у сфері службової діяльності, невпинно зростає [11].

На нашу думку, можна погодитись з думкою С.А. Алтухова про те, що підвищений ступінь суспільної небезпеки злочинів, що скоїли працівники правоохоронних органів, характеризується наступним:

1) вони порушують нормальне функціонування органів влади та управління, знижують престиж та авторитет державної служби;

2) вони наносять значну шкоду інтересам громадян, організацій, суспільства та держави. Злочини, які скоюють працівники правоохоронних органів, викликають обґрунтовану тривогу у громадян, створюють психологічний дискомфорт, результат від чого перетворюється на відношення до діяльності правоохоронних органів, ступеня довіри працівникам;

3) вони мають виражену, корисливу направленість злочинних посягань;

4) прихований характер «сумнівної поведінки» частини працівників, не дозволяє акцентувати на них уваги, що в подальшому різко дисонує з характером скоєних ними злочинів;

5) спостерігається тривожна тенденція корумпованості частини працівників правоохоронних органів, зрощування їх з організованими злочинними угрупованнями, при цьому працівники або знаходяться на утриманні організованих кримінальних структур, або є їх активними членами;

6) злочини працівників правоохоронних органів проявляють тенденцію до зростання, що свідчить про масштабність цього виду злочинної діяльності. [1].

2. Детермінація перевищення та зловживання владою або службовими повноваженнями

У ст. 19 Конституції України визначено, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Затверджена в Конституції норма є визначальною для характеристики діяльності будь-яких державних органів і їх службовців, у тому числі і правоохоронних. Але реальний стан діяльності державних органів вказує на те, що мають місце непоодинокі випадки діяльності державних службовців поза межами правового поля. Порушуючи конституційну норму, діяння державних службовців мають характер підвищеної суспільної небезпеки, тому що вони є лицем суспільно визнаного інституту і є його авторитетом, що ставить їх в особливе соціальне і частково правове становище, тобто у відомому розумінні над суспільством. Вони мають доступ до розподілу матеріальних благ, мають в користуванні великі обсяги інформації, мають право приймати рішення у конфліктних ситуаціях і, нарешті, використовувати апарат примусу.

Службова злочинність у сучасних умовах стала чинником, який негативно впливає на різні сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову галузі, громадську свідомість, створює сприятливі можливості для функціонування організованої злочинності. Службова злочинність працівників правоохоронних органів у загальній сукупності службових злочинів, які вчиняють державні службовці з використанням наданих їм прав та повноважень, має свою вагому частку. Проблема подолання службової злочинності та корупції в Україні вже втратила суто юридичний аспект і перетворилася в найсерйознішу політичну проблему, нерозв'язання і загострення якої визначають міжнародне становище нашої держави та її політичний імідж у світі.

У зв'язку із реформуванням практично всіх державних установ, в цей час керівництво країни ретельно вивчають та надають оцінку діяльності правоохоронних органів в останні роки. Суспільству стають відомі факти вчинення працівниками цих органів тяжких та особливо тяжких злочинів. Все частіше у засобах масової інформації з'являються повідомлення про участь таких працівників в діяльності злочинних угруповань, а нерідко і граючих у них першочергові ролі.

Наведене дає зрозуміти, що злочинність працівників правоохоронних органів вимагає негайного застосування ефективних заходів щодо її протидії та запобігання. Але застосування будь-яких заходів відносно негативних явищ не принесе позитивних результатів, якщо вони будуть застосовуватись всліпу, а саме щодо вже набутих небезпечних наслідків.

Успішні боротьба та попередження злочинів, що вчиняють працівники правоохоронних органів у сфері службової діяльності, можливе лише у тому випадку, якщо будуть встановлені та проаналізовані криміногенні де терміанти, що об'єднують в собі причини та умови вчинення злочинів. Втім, у кримінологічній науці й досі немає єдності думок стосовно того, що слід вважати причинами злочинності [2, с. 140].

Під причиною загально прийнято розуміти явище або сукупність взаємопов'язаних явищ, що породжують при відповідних умовах інше явище, яке розглядається як його наслідок (результат). В кримінологічній науці це означає, що причина (чи причини) обумовлює і викликає наслідок – злочинність, а у відносно окремому злочині дія індивіда – самий злочин.

На відміну від причини умова лише допомагає реалізації її дії, і представляє собою середовище, обстановку, що допомагає сприяє дії цих причин. Умовами виступають всілякі недоліки в управлінській та організаційній сфері діяльності різних галузей державного апарату. Але сама умова не може викликати вчинення злочину, вона виконує допоміжну роль, тоді як причина – домінуючу.

Терміни «причина» і «умова» злочину у чинному законодавстві України, на відміну від попереднього (ст. 23-1 КПК України 1960 р.), не застосовуються, що, на наш погляд, не сприяє ефективності їх усунення. Вважаємо це недоліком законодавства України, спрямованого на протидію і запобігання злочинності, а тому підтримуємо позицію щодо доцільності доповнення ст. 2 КПК України, яка зазначає, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, положенням про визнання завданням кримінального провадження встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, його запобігання [7, с. 87].

Кримінологічна теорія на сьогоднішній день не виробила поняття універсальної єдиної причини, яка б найповніше обґрунтовувала виникнення злочинності за наявності тих чи інших умов. Не можна і розраховувати на визначення універсального переліку причин.

В кримінологічній літературі даються дані про найбільш розповсюджені, типові обставини, які породжують злочинність. Але у різних своїх комбінаціях і проявах вказані обставини можуть породжувати різні види злочинності, по-різному визначати її якісні і кількісні характеристики. Тому завжди слід

аналізувати конкретні умови життєдіяльності людей у різних умовах, зміни цих умов/

Важлива не тільки сама по собі констатація зв'язку якоїсь обставини зі злочинною поведінкою, але й виявлення характеру цього зв'язку: в яких конкретних проявах, у сукупності з якими іншими факторами і в яких ситуаціях та або інша обставина породжує злочинну поведінку. Саме це дозволяє цілеспрямовано розробляти запобіжні заходи з урахуванням конкретних умов місця і часу.

Причини та умови злочинності об'єднуються в кримінології єдиним родовим поняттям «криміногенні детермінанти». Вони представляють собою сукупність соціально-негативних, економічних, ідеологічних, психологічних, організаційно-управлінських явищ, які породжують та обумовлюють (детермінують) злочинність як їх наслідок. Визначення детермінації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з урахуванням сьогоденних реалій України надасть можливість розробити та впровадити комплекс дієвих заходів запобігання цьому та іншим злочинам у сфері службової діяльності.

У правоохоронних органах як частині суспільства, за словами багатьох вчених та спеціалістів, діють переважно загальні детермінанти злочинності, але вони найчастіше отримують переломлення стосовно до особливостей правоохоронної сфери діяльності, умовам виконання службових обов'язків і сферам виконання професійних завдань. На стан законності у правоохоронних органах впливають сукупність таких негативних факторів (явищ, на фоні яких відбувається виникнення причин та формування умов злочинності), характерних для всього суспільства, як обмеженість капіталовкладень, грошових коштів для вирішення соціальних завдань, загальне падіння моралі та дисципліни, посилення правового нігілізму, відсутність громадського контролю.

Соціально-психологічні та ідеологічні фактори злочинності свідчать про те, що громадяни України, які живуть лише за рахунок продажу власної фізичної та інтелектуальної праці, спостерігаючи злочинний плин економічних реформ, почувають себе ошуканими та обдуреними і стають на хибний шлях дрібного кримінального бізнесу, поступово поширюючи коло злочинних діянь.

Занепад морально-психологічних норм, падіння загального культурного рівня населення та освітнього рівня молоді – основні причини, що викликані негативними соціально-психологічними та ідеологічними факторами в країні. Звикання населення до кримінальної поведінки, яка приносить прибутки, загальний правовий нігілізм призводять до нових, раніше невідомих або менш поширених в Україні, злочинів.

Ідеологічний вакуум, загальне зниження культури населення і правової культури, зокрема, тенденції вседозволеності, правовий нігілізм та відсутність

правосвідомості у більшій частині населення заповнюється очікуванням подарованих, а не зароблених власною працею матеріальних благ.

Фактори правового характеру, що впливають на стан злочинності – це непослідовне здійснення правової реформи, крайності у судовій практиці. Зміни у кримінальному процесуальному законодавстві та судова реформа при існуванні правозастосовчої практики, яка склалася в Україні, потягли значне збільшення кількості осіб, які залишаються безкарними і поповнюють частину масштабного «кримінального запалення» суспільства.

Збереження такої тенденції призвело до звикання населення до ряду видів злочинної поведінки, і, зокрема, використання повноважень по службі в особистих цілях як працівниками державних органів влади та управління, так і працівниками правоохоронних органів, перевищення ними влади або службових повноважень, які, фактично, перестали розглядатись з буденної точки зору як заборонені.

Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу відноситься до групи службових злочинів і майже завжди пов'язане із вчиненням інших злочинів цієї групи. Тому при розгляді причин злочину, передбаченого ст. 365 КК України, доцільно дослідити загальні причини службових злочинів та обставини, які їм сприяють.

На формування особи злочинця, який вчиняє злочини у сфері службової діяльності, впливають різні зовнішні фактори (політичні, економічні, соціально-психологічні та ідеологічні, фактори правового характеру та ін.).

Так, в політичному житті суспільства найбільш небезпечними є негативні наслідки послаблення виконавчої влади, передусім, її центральної ланки. Посилюючим фактором є тенденція прийняття владними структурами економічних рішень під впливом кон'юнктурних політичних міркувань на шкоду економічній доцільності. Це призводить до різкого зниження дисципліни, безконтрольності державних службовців. Що, у свою чергу, є живильним середовищем для зловживань та перевищень влади або службових повноважень, корупції, хабарництва, лобізму інтересів певних угруповань на всіх рівнях державної влади, прямої участі державних службовців у діяльності комерційних структур тощо.

Політичний чинник безпосередньо впливає на стан посадової злочинності працівників правоохоронних органів. Об'єктивною передумовою цього взагалі є існування інституту бюрократичного управління державою та делегування народом влади своїм представникам. Держава тоді найбільше сприяє розвитку посадової злочинності, коли виконує свої функції неефективно.

Не секрет, що негативні процеси в економіці здійснювалися в умовах політичної нестабільності під протекторатом вищих адміністративно-управлінських структур, а працівники правоохоронних органів виступали нікими свідками безсоромного грабунку національних багатств і їхні спроби цьому

протистояти оперативно припинялися. Аналогічна ситуація складалась і в політичній сфері, де нерішуче впровадження демократичних засад зробило нормою протекціонізм та відкрите ігнорування законів. Наслідком такого розвитку подій стало поширення злочинних проявів і в самих правоохоронних органах, де окремі службові особи почали використовувати свій вплив для участі в різних прибуткових проектах.

Економічні фактори викликають виникнення основних причин загострення в Україні криміногенної обстановки, адже загальна економічна криза (розбалансованість економіки, спад виробництва, падіння життєвого рівня населення і т.п. створюють живильне середовище для правопорушень).

Комплекс економічних причин, які викликані кризою в соціально-економічній сфері, негативно відбилися на реальному стані соціального захисту працівників правоохоронних органів. Декларування державою соціальних гарантій цих працівників та реальне їх виконання опинились прямо протилежно одне від одного. Між правами та обов'язками, передбаченими нормативно-правовими актами, а також законними інтересами працівників і можливостями держави щодо їх забезпечення виникли гострі суперечності.

Безконтрольні інфляційні підвищення, стандартними наслідками яких є раптове збезцінення грошового утримання державних службовців, провокують їх на пошук будь-яких джерел доходів. Рівень державної зарплати співробітників на фоні показників закордонних колег завжди викликав подив. Таким чином наслідки економічної кризи з однієї сторони відбилися на зниженні прожиткового рівня працівників правоохоронних органів і зниження їх доходів. С іншої сторони, економічна свобода породила кардинальні зміни у ставленні населення до праці як засобу існування і як моральної цінності. Пріоритетною стає будь-яка робота за яку високо платять, нерідко пов'язана з незаконними протиправними діями.

Дух комерції та підприємництва, який проник до свідомості багатьох людей, у тому числі і працівників правоохоронних органів, часто сприяє появі переважно меркантильних інтересів, формуванню мотивації корисної протиправної поведінки, корупції. Тому не буде виглядати випадковим факт того, що матеріальні необхідності та низькі прибутки сприяють вчиненню протиправних діянь.

Більшість опитаних працівників правоохоронних органів (78 % – працівники Національної поліції, Державної кримінально-виконавчої служби) висловлюють думку, що вони не відчують себе соціально захищеними і що підвищення матеріального забезпечення могло б вплинути на профілактичний вплив щодо стану дисципліни та законності серед особового складу правоохоронних органів, ніж загальні заклики керівництва до невідхильного виконання правових норм.

Не можна забувати, що служба у правоохоронних органах не лише почесна, але й небезпечна для життя й здоров'я правоохоронців. Наприклад, на Донбасі у 2014-2017 рр. поклали своє життя 131 працівник поліції, 199 військово-службовців Національної гвардії України, 67 прикордонників і 21 співробітник Державної служби з надзвичайних ситуацій.

Отже, професійний ризик, із яким постійно мають справу працівники правоохоронних органів вимагає, щонайменше, надійних соціальних гарантій, оскільки відсутність таких гарантій негативним чином відбивається на морально-психологічному стані працівників. Дії правоохоронців при виконанні службових обов'язків втрачають активний характер. Більше того, самі ж правоохоронці стають суб'єктами злочинів, і найчастіше у сфері службової діяльності.

Організаційно-управлінські прорахунки виступають причиною службових злочинів тоді, коли працівник правоохоронного органу починає відчувати протест проти умов, що складаються у правоохоронній системі взагалі й у підрозділі, де він працює, зокрема. У цілому можна говорити, що службові стосунки, у яких працівник відчуває утиск, обмеженість своїх прав через бюрократичні перекручення, недосконалість форм роботи, завжди здатні викликати протестуючу поведінку, у крайньому своєму виразі – злочин.

Але було б необачно вважати, що низький рівень дисципліни та законності у правоохоронній діяльності є тільки наслідком негативних змін у суспільстві. Суттєво впливають на працівників правоохоронних органів процеси внутрішнього порядку, які зумовлені особливостями службової діяльності та специфікою взаємовідносин у тому чи іншому правоохоронному органі.

Вказані причини кримінологи поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. Вплив перших базується, перш за все, на тісній взаємодії працівників правоохоронних органів з середою правопорушників, які несуть в собі негативні установки, деформовані оціночні принципи, низьку моральність. Все це не може не впливати на особистість працівника. І у такій ситуації важлива психологічна стійкість до впливу професійної деформації. Вона тим сильніше, чим вище рівень правосвідомості, чим ширші знання та твердіші переконання. В цьому випадку людина має найменший ступінь впливу професійної деформації, і в неї виробляється соціально-психологічний імунітет проти негативного впливу антисуспільних елементів.

Об'єктивною причиною злочинів і порушень законності, що вчиняють працівники правоохоронних органів, виступає незадовільна якість функціонування правоохоронної системи. Неясна й суперечлива правова політика, що полягає в численних реорганізаціях, скороченнях особового складу, а також невідповідність пропускну́ї спроможності правоохоронної системи характеристикам злочинності, що змінюються, дестабілізують роботу правоохоронців.

Надмірна гуманізація, всілякі «імунітети», «телефонне право» та безпідставна безкарність окремих категорій громадян ведуть до того, що працівники

правоохоронної сфери перестають відчувати силу закону, у них з'являється невпевненість у принциповості та непідкупності службових осіб, які здійснюють правосуддя.

Значно ускладнює боротьбу із злочинами, які вчиняють працівники правоохоронних органів, ще одне явище. Існуючий порядок притягнення працівників цих органів до відповідальності за службові правопорушення та злочини має низку негативних аспектів, пов'язаних з проблемою розмежування останніх. Матеріали службових перевірок за фактами порушення законності працівниками правоохоронних органів у багатьох випадках свідчать про наявність в їх діях ознак кримінально караних діянь, але при цьому працівники притягуються лише до дисциплінарної відповідальності. В результаті порушені права та інтереси громадян не поновлюються, винний у перевищенні влади або службових повноважень на розсуд певного керівника обходиться дисциплінарним стягненням. Такий підхід до вирішення внутрішньовідомчих проблем є також причиною і без того високої латентності цього виду злочинів.

На тлі розриву між рівнем соціально-правової захищеності й матеріальної забезпеченості та навантаженнями на особовий склад, що значно збільшилися, цілком закономірним став процес відпливу значної частини професіоналів.

Негативним тенденціям злочинності у сфері правоохоронної діяльності сприяє й те, що все більша кількість працівників більшості правоохоронних органів не отримують задоволення результатами своєї праці. З одного боку до поля їх зору неодноразово потрапляють одні й ті самі ж особи, які вже неодноразово притягувались до відповідальності, з іншого – представники заможних і владних структур при конфлікті із законом часто залишаються за рамками його дії. Поміж тим нерідкі конфлікти з такими представниками містять у собі небезпеку того, що працівники гублять впевненість у суспільній значимості своїх дій. При цьому одні починають шукати з цього зиск, пропонуючи свої послуги в обмін на допомогу або матеріальне стимулювання, інші – переймають поведінку правопорушників і використовують їх манери у своїй діяльності.

Наступну групу факторів, виділених раніше, складають детермінанти суб'єктивного характеру, які можуть бути обумовлені як психологічними якостями і недоліками самих працівників, так і факторами, які залежать від впливу середовища, в якому вони повинні здійснювати свої функції.

Недостатність або повна відсутність професійних властивостей входять до групи психологічних факторів нарівні з недоліками загальнолюдських якостей, які необхідні для виконання службових обов'язків.

Достатньо часто серед порушників законності зустрічаються працівники правоохоронних органів, у яких особисті якості не відповідають тим вимогам, які пред'являються при прийомі на роботу. При вирішенні питання поповнення некомплекту, кадровий апарат здійснює практику прийому на роботу за

спрощеною схемою відбору кандидатів на службу. Тому якісні характеристики осіб, які поступають на службу, погіршуються.

Кадрова політика, спрямована на відновлення й омолодження кадрів, залучила до правоохоронних органів значну кількість неперевіраних випадкових осіб, більше орієнтованих на одержання вигод, ніж служіння закону.

Засоби масової інформації неодноразово повідомляли про чисельні звільнення працівників правоохоронних органів, більшість з яких перейшли до комерційних структур. А вільні місця нерідко заповнюють люди, які у морально-правовому відношенні сформувались під впливом ринкової психології і засвоїли лише споживацькі орієнтації.

Перевищенню влади або службових повноважень, на нашу думку, сприяють декілька обставин.

По-перше, це нечітке розмежування функцій між правоохоронними та іншими державними органами між собою.

По-друге, існування значних прогалин у різних галузях вітчизняного законодавства, у тому числі кримінальному, цивільному, податковому, трудовому, адміністративному.

По-третє, незнання населенням загальних кримінально-правових норм та механізму притягнення до кримінальної відповідальності, яка має найбільшу силу репресії, що дозволяє окремим працівникам правоохоронних органів використовувати це та залякувати громадян, шантажувати їх, погрожуючи притягненням до кримінальної відповідальності та засудженням на тривалі терміни позбавлення волі, а також використовувати у своїй діяльності незаконні методи.

По-четверте, наявність можливості працівників правоохоронних органів опосередковано (через інших осіб) займатись комерційною діяльністю з використанням професійних знань та службових можливостей (засновувати приватні підприємства, надавати консультаційні та інші послуги за платню тощо), організувати «прикриття» зовні легальних фірм, зміст діяльності яких, методи та форми роботи заборонені законами України.

По-п'яте, принципи побудови внутрішньої структури правоохоронних органів є недосконалими, що дозволяє особам, які не мають достатніх професійних знань та морально розбещеним, під маскою «дисциплінованих, сумлінних виконавців» потрапляти на верхні щаблі цієї структури, про що свідчать чисельні матеріали службових розслідувань та кримінальних проваджень [5, с. 108].

По-шосте, принципи добору кадрів до правоохоронних органів не відповідають дійсним вимогам сьогодення, які ставлять до правоохоронця підвищені вимоги щодо моральних, етичних, культурних рис особистості та якісних спеціальних знань.

По-сьоме, відсутність належного, а в деяких випадках, взагалі відсутність контролю за законністю діяльності правоохоронців (як під час служби, так і поза службою). При цьому мають місце випадки прикриття окремими керівниками правоохоронних органів протиправних дій своїх підлеглих, що заохочує їх до нових порушень.

По-восьме, недосконала організація системи відбору кандидатів на навчання до спеціальних відомчих навчальних закладів, що дозволяє потрапляти на навчання (і, відповідно, на службу) потенційним правопорушникам та іншим морально нестійким та психологічно невиваженим особам. Свідомством цього є вчинення правопорушень та злочинів курсантами та слухачами відомчих навчальних закладів як під час навчання, так і під час проходження практики та стажування у практичних органах.

Особливістю служби у правоохоронних органах, що впливає на стан злочинності серед їх працівників, є наявність негативних емоцій, які виникають при здійсненні будь-яких службових дій (негативний вплив з боку правопорушників, їх близьких чи родичів, з боку потерпілих та їх представників, з боку адвокатів тощо).

Ще однією причиною вчинення працівниками правоохоронних органів службових злочинів і, зокрема, перевищення влади або службових повноважень є професійна деформація.

Діяльність є невід'ємною складовою способом життя людини, важливим засобом її формування та розвитку як члена суспільства і особистості. В процесі професійної діяльності людини формуються навички, вміння, відшліфовуються ціннісні орієнтації, рівень прагнень, самооцінка, відбувається особистісне зростання, з'являється професіоналізм. Але професійне виконання діяльності поряд з визначальним позитивним ефектом може призвести до побічних наслідків, одним з яких і є професійна деформація. Об'єктивно вона являє собою не фатальний, але реально ймовірний негатив, так би мовити, тіньову сторону професії. Суб'єктивно – це данина, яку непомітно для себе сплачує людина за надмірну спеціалізацію, невгамовне захоплення діяльністю, максимальний рівень прагнень. Професійна деформація може виникнути внаслідок будь-якої діяльності. Але найчастіше вона вражає представників професій типу «людина-людина». Гостро актуальним це питання є для досліджуваної категорії осіб, а саме – працівників правоохоронних органів. Особливості чиненої ними службової діяльності та професії обумовлюють підвищену інтенсивність впливу різного роду деформуючих факторів. Прагнення України до створення реально правової держави потребує дослідження всіх причин та умов, що призводять до перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів, зокрема, їх професійної деформації.

Професійна непридатність тих, хто покликаний охороняти закон, загрожує обернутися порушенням прав та свобод громадян, формуванням в суспільстві свідомості правового нігілізму та уседозволеності, дестабілізацією в кінцевому рахунку правового та громадського порядку.

Дослідження причин вчинення злочинів працівниками правоохоронних органів має відносно нетривалу історію, оскільки за часів СРСР вони з політичних причин були виключені з відкритого обговорення. В окремих працях надавалась їх оцінка і зауваження, з яких випливало, що причини правопорушень серед особового складу правоохоронних органів слід шукати у пережитках міщанської ідеології, вадах індивідуального світогляду та недоліках ідейно-виховної роботи. Але згодом це негативне явище стали розглядати через інші теорії, які, поряд з іншими причинами вчинення злочинів правоохоронцями, визначають їх моральну деградацію як результат тривалого, багатоступеневого процесу соціального навчання з поступовим засвоєнням індивідом негативних групових норм, наявних у тому чи іншому підрозділі.

Якщо розглядати деформацію конкретної особистості, то за своїм змістом вона є відхиленням від існуючих у суспільстві норм поведінки.

При розгляді правоохоронних спеціальностей найбільш поширеною є точка зору про те, що професійна деформація, виявляючись безпосередньо в службовій діяльності, спрямована на її об'єкт. Суто практично головним об'єктом діяльності працівників правоохоронних органів є правопорушник, а також особи, що викликають службовий інтерес – затримані, потерпілі, свідки, заявники та ін. З розвитком деформації, а, фактично, її поглибленням, другою, не менш важливою сферою стає найближче соціальне оточення працівника, що у сукупності утворює мікросередовище його повсякденної життєдіяльності. Це службовий колектив та окремі його представники, члени сім'ї, друзі, родичі, знайомі. Третьою сферою стає особистість самого працівника, перш за все, його інтереси, уподобання, самосвідомість.

Висновок про наявність і рівень професійної деформації працівників правоохоронних органів можна зробити, спираючись на сукупність параметрів, що розкривають працівника у службовій діяльності, ставленні до безпосереднього соціального оточення, самого себе. Ця сукупність складається з таких узагальнених показників: упереджене ставлення до об'єкта службової діяльності; довільно-суб'єктивне тлумачення правослухняної поведінки (тлумачу як вважаю за потрібне, як хочу, а не так, як вимагають норми права); перенесення стилю службового спілкування з об'єктом діяльності, окремих професійних методів і прийомів на позаслужбові сфери, спілкування і взаємодію з найближчим соціальним оточенням; професійне огрубіння особистості працівника; зміни в образі «Я» – системі уявлень працівника про самого себе.

Показово, як самі працівники правоохоронних органів пояснюють, порушення нормативно-правової регламентації службової діяльності. З вказаних ними головних суб'єктивних причин порушень більша частина безпосередньо пов'язана з професійною деформацією, зокрема: своєрідне тлумачення доцільності; ігнорування закону; вигадана неможливість вирішити питання без порушення закону; кар'єризм і міркування суцього особистого характеру; безпринципність, бажання догодити вищому начальству.

Для досягнення успіху у своїй діяльності працівники правоохоронних органів повинні мати певні професійно важливі якості. До них належать правосвідомість, спеціальні знання, правильно сформовані моральні переконання та цінності. Пізнавальна (пошукова) діяльність службових осіб правоохоронних органів вимагає розвитку всіх пізнавальних процесів. Комунікативна сторона – одна з найважливіших професійних сторін діяльності таких осіб. Спілкування займає в їх роботі одне з головних місць і пов'язане з необхідністю контактувати з людьми, що має метою вирішення завдань служби. Організаторські здібності у роботі з людьми і вольові якості є значимими для організаційної сторони діяльності працівників правоохоронних органів.

Якщо ж співробітник не володіє перерахованими якостями, то у результаті спілкування з асоціальним середовищем може початися етичне розмивання його особи з розвитком споживацької психології. Цьому сприяє не тільки недолік правових знань і практичного досвіду співробітника, але й негативна або нестійка спрямованість його особи, що при тісному контакті з криміногенним середовищем нерідко призводить до виникнення різних видів деформації. Це може виявлятися у: використуванні в мові з колегами і правопорушниками нецензурних виразів; зневажливому ставленні до затриманих, проявів до них грубості, морального і фізичного приниження; формуванні психологічної переоцінки можливостей застосування примусових засобів; прихильності до стереотипних, шаблонних дій; амбітності; різних переживаннях, що компенсуються шляхом реалізації неадекватної поведінки у відповідь на стресогенну ситуацію і т.п.

Так чи інакше професійна деформація торкається всіх працівників, але це ще не означає, що всі вони рано чи пізно вчинять перевищення влади або службових повноважень і тому це явище є лише однією з причин вчинення цього злочину працівниками правоохоронних органів.

На наш погляд, основна негативна риса професійної деформації це можливість зміни духовно-етичних цінностей та мотивації здійснення професійної діяльності.

Духовно-етичні цінності завжди були найважливішим чинником діяльності працівників правоохоронних органів. Зміна ціннісних орієнтацій міняє мотивацію їх діяльності. Якщо для багатьох видів професійної діяльності мотиваційна сторона хоча і значуща, але не істотна, то для боротьби із

злочинністю просто «роботи» як джерела матеріального забезпечення вже недостатньо. Особливо у нинішніх умовах, коли у працівника правоохоронного органу немає і, мабуть, найближчим часом не буде достатніх економічних мотивів і підстав, щоб віддавати своїй справі сили, а іноді і життя, і здоров'я. Тим більшу значущість набувають духовно-етичні чинники діяльності працівників правоохоронних органів. Добросовісне виконання людиною своїх обов'язків у цій ситуації стає вже не службою, а служінням людям.

Якщо головним ціннісним збудником діяльності людини виступає, у першу чергу, задоволення матеріальних потреб, то за відсутності стримуючих чинників (страх покарання або втрати соціальних благ, засудження оточуючих, турбота про власну честь та ін.), вона однаково застосовуватиме свої здібності і буде сумлінно служити тому, хто більше заплатить. Нажаль, практика останніх років дає нам достатньо прикладів того, як працівники правоохоронних органів працюють «на два фронти», служать тим, проти кого покликані боротися.

З наведених аргументів виходить, що мотиваційна сторона діяльності працівників правоохоронних органів задля успішного виконання покладених на них завдань повинна складатися з таких мотиваційних складових як захопленість своєю професією, прагнення розвивати себе як професіонала, використання кожного шансу для професійного зростання, гармонічне проходження всіх етапів професійного становлення, відсутність професійних деформацій.

Зміна позитивної морально-етичної мотивації на суто корисливо-матеріальну є, на наш погляд, найбільш небезпечною формою професійної деформації працівника правоохоронного органу.

Під час вирішення службових завдань працівник правоохоронного органу підпадає під вплив необхідності вирішення службових труднощів будь-якими засобами. Це стає можливим через те, що така необхідність викликана вимогами керівництва, яке оцінює результати роботи не за тим, що зробив працівник задля вирішення завдання, а за кінцевим результатом. У багатьох випадках коли бажаний результат хоча і був досягнутий, але йому передувало застосування незаконних методів, керівництво, знаючи про це, не вживає заходів щодо недопущення у подальшому їх застосування і цим фактично стимулює їх використання. Далі у повсякденній роботі працівник, звикаючи до можливості діяти протиправно і залишатися безкарним, використовує такі методи навіть тоді, коли без них можна обійтися. У цьому випадку такий характер процесу мотивації, коли вибір певного варіанту поведінки доведений до рівня автоматизованого стереотипу він, фактично, стає недостатньо усвідомленою звичкою.

Така зміна мотивації може відбуватися під впливом об'єкту професійної діяльності. Працівники правоохоронних органів достатньо часто стикаються з ситуаціями, коли винні у вчиненні злочину уникають покарання через різні причини: зв'язки з високопосадовцями, підкуп суддів та прокурорів, використання

прогалин у законодавстві тощо. У цьому разі принцип невідворотності покарання перестає працювати, що не може не вплинути на можливість, за наявності таких прикладів, порушити закон задля задоволення своїх інтересів.

Початковий етап професійної деформації працівників правоохоронних органів, в період якого працівник вбирає в себе більшість негативних якостей соціально-корпоративної групи (відділення, відділу, робочої групи тощо), припадає на початок професійної діяльності, а саме перші роки служби у правоохоронному органі.

Омолодження серед злочинців-працівників правоохоронних органів зазначають ряд дослідників цього питання. Це пояснюється не тільки постійним прибуттям молодих фахівців, які у зв'язку з відсутністю досвіду можуть допустити незаконні дії. Тим більше, що в перші роки служби молоді фахівці намагаються реалізувати тільки позитивні установки, закладені під час навчання у навчальному закладі та проходження стажування. Але їх знання, моральні якості у деяких випадках вступають у протиріччя з практичною діяльністю, що у подальшому впливає на формування професійної свідомості з усіма її недоліками. Період професійного становлення не тільки збагачує особистість, розвиває її позитивні риси, формує відповідальність до доручених справ, але й характеризується накопиченням негативного досвіду, основний мінус якого – байдуже ставлення до законних прав та інтересів людей, які підпадають до кола професійних інтересів працівників правоохоронних органів.

Таким чином, можна зробити висновки щодо суб'єктивних причин професійної деформації працівників правоохоронних органів, до яких слід віднести: низький рівень професійних знань; відсутність відповідних ціннісних орієнтацій; неадекватну професійну мотивацію; відсутність нормальних умов для здійснення професійної діяльності; невідповідність між службовими функціями та обов'язками працівника і його повноваженнями і правами; напруженість стосунків, яка викликається конфліктами з керівництвом, працівниками, громадянами.

Достовірне виявлення професійної деформації є обов'язковою передумовою її ефективної корекції. Це досить відповідальна процедура, бо вона стосується інтересів конкретних працівників і має для них не абстрактне, а безпосередньо особисте значення. Діагностика професійної деформації працівників правоохоронних органів найбільшою мірою пов'язана з консультативною психотерапевтичною допомогою.

Головними заходами профілактики професійної деформації з метою її мінімізації є поглиблена професійна орієнтація, професійний відбір за участю психологів, цілеспрямована підготовка у навчальних закладах. Нейтралізація професійної деформації повинна здійснюватися за допомогою різноманітного за формами підвищення кваліфікації на базі спеціалізованих навчальних закладів, широкого використання передового досвіду, впровадження прогресивних форм

організації праці, ефективного нагляду за додержанням законності при здійсненні службових обов'язків.

При визначенні безпосередніх заходів щодо профілактики, можна визначити такі їх основні групи: удосконалення виховної роботи в службовому колективі; покращення організації управління службою, підрозділом; якісна професійна підготовка кожного працівника; створення здорового морально-психологічного клімату. У межах цих заходів-напрямків рекомендується здійснювати практичні дії, відповідальність за організацію та проведення яких повинен нести керівник служби, підрозділу.

Найбільш доцільним є проведення профілактики і корекції професійної деформації у трьох головних взаємопов'язаних напрямках: адміністративно-організаційному, відновлювально-реабілітаційному, психолого-виховному.

У межах загальної мети кожен напрямок покликаний вирішувати більш конкретне завдання. У першому випадку це послаблення деформуючого впливу службової діяльності, зменшення інтенсивності контактів з її об'єктом, з питань що не стосуються професійних завдань. У другому – відновлення та зміцнення фізичного, психофізіологічного потенціалу працівника, підтримання його працездатності. У третьому випадку – формування і розвиток психологічної стійкості, інших рис, що блокують професійну деформацію шляхом впливу на психіку, особистість працівника.

Профілактика та усунення професійної деформації – це клопітка повсякденна робота. Вона базується не на якомусь окремому заході, а на спільних, узгоджених зусиллях конкретного кола зацікавлених осіб.

Однією з причин професійної деформації працівників правоохоронних органів є той факт, що протягом багатьох років діяльність правоохоронних органів розглядалася як самодостатня, замкнена на вирішенні гостросоціальних проблем, що не терплять зовнішнього втручання, перебувала за межами зони критики. Замовчувалися факти про стан злочинності в країні, правопорушення, які вчинялися працівниками правоохоронних органів, ігнорувалася громадська думка про їх діяльність.

Проявом професійної деформації є такі негативні характеристики працівників правоохоронних органів як грубість, високомірність, амбітність щодо громадян, які звертаються до них по допомогу, а також щодо затриманих за вчинення правопорушень.

Заслугує на увагу і той факт, що в окремих випадках не лише спостерігається неякісне проведення службових перевірок по фактах правопорушень у правоохоронних органах, але й невжиття належних, передбачених законом заходів щодо правопорушників.

Загалом, причини зловживання чи перевищення влади або службових повноважень, інших службових злочинів необхідно шукати на рівні особи злочинця, адже, перш за все, особистість є тим підґрунтям, на якому зростають

злочинні наміри, хоча недоліки та прорахунки у роботі правоохоронних органів та загальні негаразди, безумовно, теж мають суттєвий негативний вплив на стан злочинності.

Жорстка правова регламентація діяльності кожної служби і кожного працівника правоохоронного органу виступає в якості умови, а інколи і самої причини, що викликає вчинення злочинів в системі правоохоронних органів.

До соціально-психологічних аспектів, що формують деструктивні явища у правоохоронних органах, слід також віднести бюрократизацію правоохоронної діяльності як наслідок бюрократизації суспільно-політичного та господарського життя країни, яка викликала цілий ряд деформуючих, потворних її форм. Як наслідок цього – формування безініціативного, часто байдужого до своєї справи, такого, що не має достатнього професіоналізму та високих моральних якостей працівника, у якого відсутня повага до права.

Також перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів може викликатись умовами життя на момент вчинення злочину (матеріальна скрута, гостра необхідність лікування членів родини) або негативними суб'єктивними причинами: моральними зрушеннями та вадами особистості. І якщо об'єктивні причини та умови, що штовхають особу на вчинення злочину, лише у 6,3% випадків мають своє негативне відображення, то морально-психологічні причини, в переважній більшості випадків, є рушійною силою до вчинення злочинів.

Однією з умов, яка, на нашу думку, створює сприятливі умови для правопорушень у правоохоронних органах, є недостатнє використання контрактної системи служби, яка здатна встановити жорсткі та обов'язкові межі допустимого у поведінці та вчинках працівників, чіткі обов'язки сторін та сувору (у тому числі і матеріальну) відповідальність за їх порушення, і дозволить вирішити одночасно декілька проблемних питань.

По-перше, за рахунок контрактної системи служби підвищується відповідальність кожного працівника за його дії та вчинки як по службі, так і поза службою.

По-друге, вирішується питання плинності кадрів. Перед тим, як укласти контракт, кожен кандидат у працівники правоохоронного органу добре поміркує, чи варто припускати будь-які правопорушення, якщо за це буде передбачено поряд з дисциплінарною суворою матеріальною відповідальністю (відшкодування потерпілим і державі матеріальної та моральної шкоди), втрату існуючого соціального статусу працівника правоохоронного органу.

По-третє, це дозволить позбутися баласту і залишитися лише тим особам, які віддані службі і дійсно вболівають за загальну справу боротьби зі злочинністю та здатні працювати для загального добра.

По-четверте, контрактна система дозволить звести до мінімуму кількість правопорушень за рахунок якісного добору кадрів.

По-п'яте, підвищиться ефективність роботи у боротьбі із злочинністю за рахунок формування професійного ядра.

По-шосте, це дозволить підняти престиж професії правоохоронця та авторитет правоохоронних органів в очах населення.

По-сьоме, як населення у цілому, так і кожний громадянин, який бачитиме дійсно спеціаліста по боротьбі зі злочинністю, охоронця порядку та особистої безпеки громадянина, буде йти назустріч проханням працівників правоохоронних органів допомогти у виконанні службових обов'язків, оскільки буде подоланий бар'єр, який існує між населенням та правоохоронцями.

Додатковим економічним чинником на користь контрактної форми залучення до служби є можливість заощадити значні кошти при введенні такої системи служби (спеціалісти будуть працювати після самостійного проходження навчання за спеціальністю, а не намагатимуться отримати «задарма» диплом про юридичну освіту та перейти до інших структур; забезпечення житлом осіб, які прийшли працювати, а не для того, щоб отримати квартиру і піти на більш спокійну та вигідну роботу тощо).

3. Загально-соціальне запобігання перевищенню та зловживанню владою або службовими повноваженнями

Запобіжне значення здійснюваних у різних сферах суспільного життя заходів загальносоціального характеру полягає в тому, що їх зміст має визначатися з урахуванням можливих криміногенних наслідків та вжиття заходів щодо їх недопущення.

Попередження злочинності – це діяльність суспільства та держави, фізичних та юридичних осіб, яка спрямована проти злочинності з метою утримання її на соціально терпимому рівні, це одна зі сфер соціального управління, яка забезпечує вплив, по-перше, на причини та умови, які породжують злочини і, по-друге, на саму злочинність в цілях припинення її самодетермінації.

Головне у процесі попередження злочинності взагалі та перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, зокрема, це акцент на причинність та детермінацію злочинності, на утримання людей від вчинення злочину.

Як свідчить міжнародний досвід, жодна із соціально-економічних систем не мала і не має повного імунітету від злочинів серед правоохоронців. Відмінність цього виду злочинності лише у обсягах та формах прояву. Ця категорія злочинів, як невід’ємна частина злочинності, є явищем соціальним і з об’єктивних причин не може повністю ліквідуватися. Але прагнення до максимального зменшення її рівня та локалізації сфер поширення – вимушена необхідність. У зв’язку з цим є потреба залучення науки до проведення досліджень у цій сфері з метою вироблення теоретичних положень щодо попередження злочинів правоохоронців у цілому і перевищення ними влади або службових повноважень, зокрема.

Про доцільність та необхідність попередження злочинів відомо з давніх часів. Так, наприклад, Ш. Монтеск’є у трактаті «Про дух законів» зазначав, що добрий законодавець не стільки піклується про покарання за злочин, скільки про попередження злочинів: він прагне не стільки карати, скільки покращувати вдачу.

Розгляд проблеми попередження перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів тісно пов’язаний з особливостями суб’єктів, які вчиняють ці діяння, і істотною специфікою цих діянь.

Світовий досвід показує, що разові, навіть дуже жорсткі заходи їх попередження, безперспективні. Реальний стан законності у правоохоронній діяльності, і перш за все у правоохоронних органах, показує, що злочинність їх працівників характеризується ознаками стійкого динамізму, що має явно несприятливі тенденції. Йдеться про кількісні і якісні зміни в динаміці і структурі, збільшенні частки злочинів загальнокримінальної спрямованості, підвищенні ступеня їх організованості і витонченості, зростання заподіюваних

ними наслідків. Засоби масової інформації, населення, та і самі працівники правоохоронних органів визнають той факт, що рівень криміналізації всієї правоохоронної системи досяг значних масштабів. У цьому зв'язку для нейтралізації причин і умов перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів та інших злочинів правоохоронців необхідна розробка довготривалої стратегії профілактики протиправної поведінки цих працівників, яка може дати певні результати.

Під загальним попередженням злочинності у кримінології розуміється система заходів з усунення процесів детермінації та причинності злочинності, що впливають на все населення або його групи, які виділяють за загальними економічними, соціальними та іншими критеріями, і які можуть створювати можливість злочинної поведінки.

Для попередження злочинності працівників правоохоронних органів у сфері службової діяльності, у тому числі і перевищення ними влади або службових повноважень, на загальносоціальному рівні першорядне значення мають масштабні загальнодержавні заходи, спрямовані на нейтралізацію, обмеження сфери й сили дії базисних, насамперед, економічних злочинів, їх причин та умов. Дійсно, «успішно боротися зі злочинністю можна лише тоді, коли діють стійкі економічні, соціально-політичні відносини».

Наявність в Україні ринкових відносин неминує порушує питання про розробку заходів щодо усунення розбіжностей між матеріальними можливостями громадян і життєвими потребами. На думку В.М. Кудрявцева, необхідно соціальними й економічними засобами зближувати потреби й інтереси людей з їхніми реальними можливостями, надавати всі можливі шляхи для законного задоволення цих потреб та інтересів, сприяти правомірному досягненню життєвих цілей. Соціальні програми повинні містити в собі і заходи для морального виховання населення у працьовитості, чесності, справедливості.

У цьому зв'язку пріоритетними напрямками попередження перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів мають служити заходи щодо поліпшення системи матеріального й морального стимулювання, створення найбільш сприятливих умов для служби, відпочинку, перспектив службового зростання, реального забезпечення соціального захисту працівників.

Основою створення необхідних умов, які дозволять працівнику правоохоронного органу бути зацікавленим у належному виконанні правоохоронних функцій, на наш погляд, повинно бути відповідне стимулювання праці державних службовців. Розробка системи матеріального та морального стимулювання праці працівників – важка, але посильна справа. Такий вихід можливо знайти орієнтуючись на власні резерви. Наприклад, матеріальне стимулювання можливе з грошових фондів, сформованих з надходжень від надання окремих платних послуг. З урахуванням внутрішніх ресурсів служби та

підрозділи правоохоронних органів можуть надавати додаткові послуги з викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту (наприклад, навчання навичок контраварійного керування автомобілем тощо). При цьому необхідно передбачити порядок здійснення сумісництва посад, чітку регламентацію такої діяльності, механізми контролю за нею.

Алтухов С.А. вважає замало виправданою абсолютну заборону на заняття працівниками правоохоронних органів підприємницькою діяльністю, роботу за сумісництвом в інших установах та організаціях і для вирішення цього питання пропонує дозволити працівникам правоохоронних органів, нарівні з творчою, науковою та викладацькою, займатися у вільний від роботи час індивідуально-трудовою діяльністю [1, с. 197].

Проте, незважаючи на сувору реальність життя працівників правоохоронних органів у виді відсутності матеріального забезпечення, інтенсивності, небезпеки та напруженості роботи, з такою пропозицією, на нашу думку, погодитись не можна. Серед працівників правоохоронних органів такі зміни призведуть до збільшення злочинів корисливої спрямованості з використанням службового становища в інтересах власної «індивідуально-трудової» діяльності. Не можна не враховувати й те, що дозволивши займатись іншими видами діяльності, правоохоронці будуть займатись нею за рахунок робочого часу і нехтувати інтересами служби надаючи переваги своїм або інтересам третіх осіб, наприклад, своїх ділових партнерів чи роботодавців.

При вирішенні питання про можливість підвищення матеріальних виплат на основі їх диференціації за конкретними результатами роботи у нагоді може стати досвід правоохоронців США. Так, у деяких штатах США використовується бальна оцінка діяльності поліцейського. Вона виходить із підсумовування балів за кожну конкретну дію працівника поліції з охорони громадського порядку та забезпечення правопорядку (наприклад, за кожний виклик до суду правопорушника поліцейський одержує три бали, за затримку правопорушника, який керує автомобілем у нетверезому стані – вісім балів, арешт злочинця за кримінальний злочин оцінюється в 10, а виконання окремих доручень, наприклад, прибирання приміщення або миття патрульного автомобіля – два бали. Той, хто щомісяця набирає 100 і більше балів, отримує заохочення.

Значний резерв попереджувальних можливостей профілактики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу зосереджений у вдосконаленні системи організації роботи правоохоронних органів, контролю керівництва за своїми підлеглими, а також порядку відбору та прийому на службу, проходження навчання, перепідготовки, підвищення кваліфікації та забезпечення психологічного спостереження. Вдосконалення вказаних елементів управлінсько-організаційної роботи складає комплекс спеціальних профілактичних заходів, спрямованих на попередження порушень

законності і вчинення перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних.

Важливим напрямком зусиль у даній сфері є кардинальний перегляд існуючої системи контролю й оцінки ефективності роботи правоохоронних органів. Фактично, на сьогоднішній день основними суб'єктами контролю й оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів виступають вищестоящі органи державної влади.

Незважаючи на формально проголошену ще за радянських часів тезу про народний характер правоохоронних органів, народ, фактично, ніколи не брав участі у контролі й оцінці ефективності їх діяльності. Проте в юридичній літературі та законодавстві використовується термін «громадський контроль», хоча у наш час діяльність громадян щодо виявлення правопорушень серед правоохоронців навряд чи можна назвати контролем. Так, наприклад, ст. 87 «Прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції» Закону України «Про Національну поліцію» практично не застосовується.

Важливим інструментом з попередження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу є ефективна система добору кадрів до цих органів. На сьогодні проблема комплектування правоохоронних органів висококваліфікованими кадрами є однією з гострих. Відсутність надійних соціально-правових гарантій працівників, неадекватне матеріальне стимулювання їх праці не сприяють створенню об'єктивних умов для конкурсного набору кандидатів до більшості правоохоронних органів. Відсутність реального конкурсу призводить до того, що частина кандидатів, які вступили на службу, не відповідає вимогам, що пред'являються. Тим часом ретельний добір кандидатів дозволить звести до мінімуму можливість проникнення до правоохоронних органів осіб, які не відповідають задачам діяльності та етичним стандартам працівників цих органів.

Тому слід підвищити вимоги щодо перевірки об'єктивності інформації про бездоганність репутації осіб, які збираються стати правоохоронцями. Виявлені дані про аморальний або протиправний спосіб життя, позаслужбові зв'язки з особами, що розробляються або є підконтрольними правоохоронним органам, повинні слугувати підставою для відмови кандидату у прийомі на службу або продовження служби працівника. Під час відбору повинна ретельно перевірятись інформація, що стосується таких біографічних даних як сімейний стан, освіта, ділові якості, морально-етична поведінка, стосунки з колегами по навчанню (роботі), наявність упередженості до будь-яких релігійних чи екстремістських об'єднань тощо. Особлива увага також повинна надаватись критерію пристрасті до алкоголю, наркотиків, сексуальних потягів і проявів агресії.

У цьому зв'язку, на нашу думку, слід звернути увагу і на вдосконалення методики професійно-психологічного обстеження кандидатів на службу і працівників, які переміщуються на інші посади, у тому числі вищестоящі.

Більшість вчених і практиків вважають, що в умовах обмеженого фінансування проблема відбору кандидатів до правоохоронних органів стає надзвичайно важливою, помилки повинні зводитись до мінімуму. Для вирішення цієї задачі такі традиційні методи відбору, як спецперевірка, медичний, психологічний, психофізіологічний методи, перевірка послужного списку і біографічних даних виявляються малоефективними. Тому, на нашу думку, виникла потреба в оновленні процедури відбору і пошуку більш ефективних методів. Одним з таких є метод психофізіологічної діагностики з використанням поліграфа. Як зарубіжний досвід, так і відносно невеликий досвід використання поліграфа при доборі кандидатів на службу до правоохоронних органів в Україні свідчать про його позитивні результати, високу ефективність і надійність.

Велику роль у попередженні перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів може відігравати система морально-правового виховання. Організація виховної роботи повинна сприяти формуванню етичного світогляду, дисциплінованості, високої відповідальності за доручену справу, патріотизму і правової культури серед працівників. Вона повинна будуватися на основі суворо диференційованого підходу до виховуваних, з урахуванням внутрішніх позицій, ступеня професійної деформації, а також шляхів і методів дії (переконання або примушування, заохочення або приклад). При цьому основними цілями і напрямками виховної роботи повинні виступати: формування високих етичних якостей і професійної етики у працівників; створення умов, що сприяють ефективному зниженню кількості порушень дисципліни і законності серед особового складу; виховання у працівників уважного та ввічливого ставлення до громадян, високої культури та етики у службовій діяльності; встановлення довірливих відносин з населенням; постійне підвищення рівня професійних знань працівників, розширення їх кругозору; виховання морально-вольових якостей, здібності протистояти стресовим ситуаціям та уміння безконфліктного вирішення службових задач; виховання працівників у дусі непримиренності до всіх проявів порушення законності; організація ефективної наставницької роботи з молодими працівниками.

Виходячи з наведених напрямків виховної роботи, на наше переконання, одним з дієвих засобів формування особистості у дусі поважного ставлення до закону повинна стати наставницька робота. Сьогодні наставницька робота у правоохоронних органах не є тим дієвим інструментом, який забезпечує «безболісний» вхід молодих фахівців у трудові колективи цих органів. Результати досліджень дають змогу стверджувати, що призначення наставників проводиться здебільшого формально, робота з молодими фахівцями зводиться до вивчення функціональних обов'язків, структури правоохоронного органу та знайомство з колегами.

У зв'язку з тим, що кадрове забезпечення правоохоронних органів здебільшого відбувається за рахунок випускників профільних вищих навчальних закладів, необхідно здійснювати заходи щодо морально-правового виховання ще під час навчання, до початку виконання професійних функцій. Заходи щодо попередження злочинів працівників правоохоронних органів повинні починатися у стінах навчальних закладів.

Велике значення для формування в особового складу законослухняної поведінки має особистий приклад начальницького складу правоохоронних органів. Зрозуміло, що при цьому самі вихователі повинні бути відповідним чином підготовлені як у духовно-моральному, так і професійному плані для роботи з персоналом, бути прикладом у додержанні законності та дисципліни, бездоганному виконанні вимог присяги, статутів та наказів, норм моралі, розвивати й підтримувати у підлеглих свідоме ставлення до виконання службових обов'язків, почуття честі й гідності, заохочувати розумну ініціативу, самостійність у службі, суворо карати за недбалість.

Здійснення системних реформ державних органів в Україні і, зокрема, правоохоронних, потребує вирішення не тільки організаційних питань, а й кадрових, оскільки від безпосередніх виконавців, тобто тих службових осіб, які здійснюють реформи, залежить їх ефективність.

Про це свідчить і досвід зарубіжних країн, де широке запровадження ринкових та демократичних реформ було значною мірою пов'язане зі спрямуванням національного законодавства на підвищення відповідальності державних службовців перед суспільством за наслідки своєї роботи та забезпечення ефективності витрачання коштів платників податків на їх утримання.

За висновками французького державного діяча і політичного мислителя А. Токвіля, які дістали назву «ефекту Токвіля», зростання політичних і економічних свобод супроводжується активним соціальним розшаруванням суспільства і призводить до нерівності. Звідси певна демократизація суспільства і поступове ринкове реформування, які останніми роками спостерігаються в Україні, вимагають обов'язкового прогнозування негативних наслідків таких змін, визначення напрямів державно-правового реагування з метою цілковитої їх нейтралізації.

В Україні існує значне розшарування населення залежно від матеріального становища. Політична криза наприкінці 2013 р., а згодом анексія Криму Росією та збройний конфлікт у Донбасі, значно ускладнили економічну ситуацію в Україні. Внаслідок економічної кризи ВВП зменшився у 2014 р. на 28,1%, а в 2015 р. – ще на 31,3%. За абсолютними показниками країна була відкинута на 10 років назад. Скорочення виробництва призвело до зростання безробіття. У 2015 р. роботи не мали 1654 тис. осіб, або кожний десятий з економічно активного населення. З 2001 р. в Україні діє державна програма «Стратегія подолання бідності». Крім того, країна долучилася до реалізації програми ООН

«Цілі Розвитку Тисячоліття», яка висуває боротьбу з бідністю на перше місце. Згідно із взятими на себе зобов'язаннями, до 2015 р. в Україні планувалося ліквідувати абсолютну бідність за критерієм 5,05 доларів США на добу, знизити до 25% відносну бідність (за рахунок скорочення бідності серед дітей та зайнятого населення), зменшити в 10 разів частку тих осіб, чиє споживання є нижчим за рівень фактичного прожиткового мінімуму (з 71,2% у 2000 р. до 7% у 2015 р). Проте уже з 2012 р. замість скорочення зазначених вище показників, відбувалося їхнє зростання. Невеликий розмір державної допомоги, а також чималі витрати на утримання дитини, призводять до того, що бідність сімей, навіть із трирічним немовлям, перевищує середні показники. Наявність хоча б однієї дитини підвищує ризик бідності за відносним критерієм на 17%. Навіть за умови, коли обоє батьків працюють і отримують зарплату на 20-30% вищу за мінімальну, сім'я все одно відчуває себе бідною [29].

На сьогоднішній день основні показники бідності в Україні повернулися та навіть перевищили рівень 2005 р. З'явилася нова категорія бідних – вимушені переселенці. У зв'язку із цим можна констатувати, що державні установи провалили виконання Цілей Розвитку Тисячоліття щодо боротьби з бідністю [29].

На тлі майже тотальної бідності Україна, згідно індексу сприйняття корупції за 2018 р., обіймає 120 місце у рейтингу країн з 32 балами [36], що свідчить про спрямованість значної кількості службових осіб державних органів на використання наданих їм прав та повноважень всупереч інтересам служби з метою власного збагачення. В цьому полягає одна з головних причин національної корупції складовою якої є перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Проте можна знизити гостроту прояву висвітленої вище об'єктивної суперечності шляхом ідентифікації та усунення тих суперечностей, які значною мірою мають суб'єктивне підґрунтя. До таких суперечностей, зокрема, належать: суперечності між поступовим (впродовж адміністративної реформи) структурно-функціональним вдосконаленням системи органів виконавчої влади і статикою системи юридичної відповідальності її суб'єктів, яка здебільшого залишається на рівні відмерлої соціально-економічної і політичної систем; суперечності між конституційними правами громадян і відсутністю чітких законодавчих норм юридичної відповідальності органів виконавчої влади, їх службових осіб за порушення цих прав із відшкодуванням з метою реального правопоновлення всіх видів шкоди, завданої їх неправомірними діями (бездіяльністю); суперечності між проголошеними принципами правової держави, зокрема, рівністю всіх перед законом, і активним використанням посадовими особами органів виконавчої влади «адмінресурсу» для уникнення юридичної відповідальності всупереч державним інтересам у їх конституційному визначенні.

Отже, принципове оновлення правового регулювання сфери виконавчої влади, складовою якої є правоохоронні органи, в частині інституту юридичної

відповідальності може усунути ряд принципово важливих суперечностей, що вже виникли і неодмінно виникатимуть в міру інтенсивності подальшого розвитку суспільних відносин.

На думку О. Старцева, роботу із вдосконалення правового регулювання інституту юридичної відповідальності державних службовців, зокрема, працівників правоохоронних органів, слід здійснювати за такими основними напрямками:

- по-перше, дати визначення базових правових понять, необхідних для подальшого опрацювання конкретних видів юридичної відповідальності службових осіб органів виконавчої влади; розробити нові системи стягнень, які значною мірою відбиватимуть специфіку сфери їх діяльності та провідні інтереси, а отже, будуть значно дієвішими;

- по-друге, підготувати пропозиції щодо удосконалення механізму виявлення службових проступків, причин і обставин їх скоєння, а також попередньої їх кваліфікації;

- по-третє, визначити провідні чинники підвищення рівня правосвідомості службових осіб органів виконавчої влади. Опрацьовуючи проблеми за першим напрямом удосконалення інституту юридичної відповідальності, необхідно розглянути можливість законодавчого закріплення нових визначень таких базових понять, як «посадова особа» та «юридична відповідальність», пропонованих О. Старцевим: «Посадовою особою органу виконавчої влади є службовець, наділений державно-владними повноваженнями щодо здійснення юридично значимих управлінських дій, внаслідок яких виникають, змінюються чи припиняються управлінські правовідносини, а також особа, яка постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням виконує функції представника цього органу виконавчої влади щодо забезпечення виконання прийнятих рішень».

Оскільки Закон України від 10 грудня 2015 р. «Про державну службу» не дає визначення посадової особи, наведене визначення враховує те, що означена категорія працюючих не створює матеріальних чи духовних благ, а шляхом вчинення юридично значимих дій від імені органу влади забезпечує державне управління, організовує роботу на державному рівні.

Юридична відповідальність державного службовця органу виконавчої влади – це усвідомлення ним необхідності добровільно та належним чином виконувати свої обов'язки та використовувати права в межах наданої компетенції, а у разі скоєння службового проступку – зазнати стягнень особливого майнового та іншого характеру, обсяг та порядок накладення яких передбачений законом.

Це визначення враховує повний аспект категорії юридичної відповідальності, що відповідає прогресивним тенденціям норм міжнародного права, а також вказує на діалектичний зв'язок між юридичною відповідальністю та елементами процесу управління – правами і обов'язками суб'єктів відповідальності.

Акцентується увага не стільки на державно-правовому (об'єктивному) моменті, що виявляється в реалізації певних санкцій, скільки на суб'єктивному усвідомленні особою невідворотності певних негативних наслідків вжиття заходів матеріального, дисциплінарного та адміністративно характеру, які застосовуються в разі доведення її вини.

Також, на думку О. Старцева, з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю службових осіб сфери виконавчої влади законодавчо слід закріпити їх специфічну статусну ознаку – можливість застосування до них посадової відповідальності, що становитиме собою одночасне поєднання заходів покарання за двома чи більше видами юридичної відповідальності. Сформулювати це можна таким чином: «Посадовою відповідальністю у сфері виконавчої влади є усвідомлення суб'єктом відповідальності – посадовою особою – необхідності добровільно та належним чином виконувати свої обов'язки та використовувати права в межах наданої компетенції, а у разі скоєння службового проступку – вжиття до неї заходів адміністративної, дисциплінарної відповідальності та передбачення відшкодування матеріальної шкоди в порядку, встановленому законом».

Що ж стосується створення нової системи адміністративних і дисциплінарних стягнень, які б враховували інтереси працівників правоохоронних органів і традиційні методи управлінської діяльності, то цього, на наш погляд, можна досягти, класифікувавши їх за такими групами:

- запобіжно-виховні – спрямовані на виховання вимогливого ставлення до роботи, які не позбавляють винну особу особливого статусу і не завдають їй матеріальних збитків;
- кар'єрно-фінансові – обмежують матеріальні інтереси та погіршують певним чином статусне становище особи;
- репресивні – переважно впливають на статус винної особи, поєднуючись із заходами професійного та публічного осуду.

Застосування конкретних видів стягнень слід поставити в залежність від наявності у винних осіб статусу державного службовця, а за наявності такого – статусу посадових осіб. У разі скоєння проступку державним службовцем, зокрема, працівником правоохоронного органу, не у зв'язку з виконанням службових обов'язків, така особа має притягатися до загальноправової відповідальності.

Таким чином, у новій системі стягнень пропонується враховувати об'єктивну необхідність поділу відносин у галузі державного управління на відносини публічно-правові та приватно-правові, а також урахувати при застосуванні конкретних стягнень вплив діяльності службових осіб органів виконавчої влади на якість їх управлінських рішень.

Слід зауважити, що система адміністративних стягнень з огляду на суспільну значимість державно-управлінських функцій обов'язково має включати

такі їх види, що передбачають публічний осуд. Зокрема, є сенс запровадити такі види стягнень:

- обов'язкове оприлюднення інформації щодо скоєного адміністративного проступку у тому правоохоронному органі, де працює винна особа;
- тимчасове усунення від виконання функцій держави із позбавленням доплат за звання, вислугу років, ранг, чин, категорію з обов'язковим направленням на підвищення кваліфікації.

Суттєвою особливістю цього виду стягнень є те, що вони є основними. Завдяки цьому вирішується нагальна проблема практичної неможливості реалізації такого додаткового адміністративного покарання за вчинення корупційного діяння, як заборона обіймати протягом визначеного терміну посади в органах державної влади, через його залежність від факту звільнення винної особи з роботи. Обов'язкове ж направлення на підвищення кваліфікації дасть змогу зайняти винну особу на час усунення від означених посадових обов'язків, певною мірою підняти рівень її правосвідомості.

Розглядаючи види стягнень за адміністративною відповідальністю, можна дійти висновку, що їх застосування, крім виняткових випадків, не повинно залежати від місця правопорушника в управлінській ієрархії. Це пов'язано із тим, що публічний характер державної служби в органах виконавчої влади та її безпосередній вплив на права й законні інтереси юридичних і фізичних осіб можуть призвести до їх порушень через недоліки у роботі практично кожного державного службовця.

Винятком може бути скоєння службовою особою адміністративного проступку, що набув великого суспільного резонансу, за який є сенс вжити особливий захід адміністративного покарання, наприклад, звільнення із довічним позбавленням статусу державного службовця та оприлюднення цього факту в засобах масової інформації. Цей вид адміністративного стягнення на сьогодні не має аналогів у пострадянських країнах, проте його запровадження значною мірою наблизить Україну до європейських традицій, які передбачають особливу вимогливість до осіб, які мають статус державного службовця.

Водночас це адміністративне стягнення на відміну, скажімо, від аналогічного, передбаченого законодавством Німеччини, не варто застосовувати до колишніх державних службовців (пенсіонерів), оскільки українське суспільство ще не готове до такої широкої бази визначення адміністративного проступку і не напрацювало механізму відстеження скоєння таких проступків фізичними особами.

Розглядаючи проблему підвищення дієвості системи дисциплінарних стягнень, пропонуємо запровадити такі їх види:

- зауваження, яке є доцільним в умовах омолодження керівного кадрового складу державної служби, оскільки поєднує покарання з елементами виховного впливу і водночас не позначається на загальному просуванні по службі;

- сувора догана – для підвищення «маневреності» такого традиційного виду дисциплінарного стягнення, як догана; зниження рангу на одну позицію та призначення державного службовця на іншу посаду із меншим посадовим окладом, які логічніше позбавляють винну посадову особу не перспектив присвоєння чергового рангу та призначення на вищу посаду, а вже існуючого рангу та посади, яку вона обіймає.

Особливі проблеми виникають із запровадженням на практиці системи заходів матеріальної відповідальності, про що свідчить повна відсутність статистики їх застосування. Тому відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної неправомірними діями (бездіяльністю) державних службовців та їх посадовими особами, на відміну від решти працівників органу виконавчої влади, слід провадити, керуючись спеціальними принципами.

Водночас у питаннях притягнення до матеріальної відповідальності не варто розрізняти обсяги відповідного відшкодування посадовими особами і підлеглими їм державними службовцями. Розмір відшкодування є сенс пов'язувати лише із ступенем персональної вини у скоєному діянні та наявністю коштів на персональному рахунку у Фонді страхування професійного ризику, пропозиції щодо засад утворення якого висловлювалися у фаховій літературі раніше. При цьому слід зберегти за державним службовцем право (у разі недостатчі означених коштів на персональному страховому рахунку) на державну допомогу у вигляді відшкодування решти суми шкоди за рахунок органу виконавчої влади.

Статистичні дані переконливо свідчать, що більшість службових правопорушень виявляється не завдяки внутрішньому контролю, службовим розслідуванням, а силами правоохоронних органів, які зараз є фінансово незалежними від об'єкта контролю.

З метою забезпечення стабільності та належного стану правопорядку в органі виконавчої влади як системи управління слід урахувати можливості і внутрішніх, і зовнішніх чинників, зокрема гармонійно поєднати можливості внутрішнього контролю, службових розслідувань із зовнішнім незалежним правовим наглядом.

Запровадження останнього дасть змогу реалізувати на практиці систематичний позавідомчий фаховий правовий нагляд за діями державних службовців органів виконавчої влади; відповідатиме сучасній правовій тенденції щодо поліпшення роботи із запобігання скоєнню службових злочинів, зокрема, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, щодо захисту державних інтересів у їх конституційному визначенні, професійної й особистої гідності державних службовців від адміністративного свавілля.

Невід'ємною складовою удосконалення механізму юридичної відповідальності державних службовців органів виконавчої влади має бути системний

добір кадрів із новим ринково-правовим мисленням та відповідним рівнем правосвідомості.

Слід підкреслити, що аналіз витрачання бюджетних коштів на підвищення кваліфікації працівників органів виконавчої влади і даних щодо динаміки кількості службових правопорушень переконує, що між групами цих показників не існує прямопропорційної залежності. Очевидно, що кар'єрну мотивацію до подальшого навчання слід доповнити усвідомленням невідворотності покарання за скоєний проступок, що стане можливим тільки у разі запровадження дієвого механізму юридичної відповідальності, який урахуватиме специфіку діяльності у певному владному органі. Саме таке поєднання слід вважати об'єктивною умовою підвищення рівня правосвідомості посадових осіб органів виконавчої влади і подальшої гуманізації заходів юридичної відповідальності.

Реалізація викладених пропозицій щодо удосконалення механізму юридичної відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади певною мірою забезпечить системний підхід у правовому регулюванні їх діяльності, сприятиме підвищенню якості державно-управлінської роботи, а отже, поліпшенню життєвого рівня всіх громадян України.

Крім того, на мій погляд, необхідно погодитися з думкою С.А. Шалгунової, яка пропонує цілий комплекс заходів, спрямованих на обмеження проявів протиправної (адміністративно-караної та кримінально-караної) поведінки серед державних службовців та осіб, які виконують функції від імені держави:

1) контролювати подання щорічно та при призначенні на нову посаду до податкової інспекції відомостей про доходи, нерухомість, інше цінне майно, вартість якого перевищує 100 мінімальних розмірів заробітної платні, особисті (та членів родини) внески в банках, цінні папери, обставини фінансового характеру, у тому числі за минулу роботу довідку з податкової інспекції за попереднім місцем роботи;

2) зобов'язати працівника правоохоронного органу вказувати в декларації про прибутки такі відомості:

про пряму або опосередковану участь як акціонера, співучасника офшорних компаній та фондів, відсоток власності, точні реквізити банківських рахунків цих організацій;

наявність власності за межами України, зазначення адреси та офіційної вартості;

номери банківських рахунків, під якими має право підпису і розпорядження фінансами особисто або спільно з іншими особами;

назви, реквізити організацій, з якими є довірчі відносини, угоди, зобов'язання по утриманню або тимчасовому зберіганню матеріальних і фінансових коштів, що належать особі або членам її родини;

список подарунків, матеріальних благ та послуг, прийнятих особою, її родиною із зазначенням джерел надходження; зобов'язати банківські установи (незалежно від форм власності) у 5-ти денний термін інформувати податкову інспекцію про відкриття рахунків всіх господарюючих суб'єктів та фінансові операції фізичних осіб, якщо розміри цих операцій перевищують 100 розмірів мінімальної зарплатні в країні;

заборонити посадовим особам правоохоронних органів та членам їх родини відкривати та вести банківські рахунки на пред'явника, а всі майнові угоди, які укладає посадова особа або члени її родини, на суму, яка перевищує 100 розмірів мінімальної заробітної платні, проводити через банківські установи або за кредитною карткою.

Комплекс нормативно-правового запобігання перевищенню влади або службового становища працівником правоохоронного органу повинен вирішувати наступні основні завдання:

- організація попередження та контролю службової злочинності у всіх праворегулюючих сферах;
- різке звуження можливостей, що сприяють появі зловживань службовим становищем;
- зниження розмірів можливих винагород всіх учасників неправомірних дій;
- збільшення вірогідності виявлення незаконних службових дій та неминучості кримінального покарання;
- вплив на мотивацію поведінки як сторони, що має службові обов'язки та сторони, що їх використовує в своїх інтересах за винагороду службовій особі;
- формування суспільної думки, нетерплячості до службових злочинів, зокрема, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень.

У широкому розумінні соціально-правовий контроль охоплює різні види контролю: парламентський, відомчий, конституційний, громадський (корпоративний), контроль партій, трудових колективів, окремих громадян. До спеціалізованих видів контролю належать: контроль правоохоронних органів, судовий контроль, прокурорський нагляд [28].

Причини та умови, які сприяли вчиненню грубих дисциплінарних проступків особовим складом, зухвалих злочинів стали:

- незадовільна організація оперативно-розшукових та слідчих дій, направлених на встановлення осіб, причетних до перевищення влади або службових повноважень та інших тяжких злочинів;
- зволікання з негайним відкриттям за цими фактами кримінальних проваджень, заведенням оперативно-розшукових справ та проведенням у них всього комплексу невідкладних оперативно-розшукових заходів та слідчих дій;

- низька оперативна обізнаність підрозділів внутрішньої безпеки та інших оперативних служб про діяльність та поведінку працівників правоохоронних органів на службі та в побуті, коло їх оточення (рідними та знайомими), інтереси, матеріальний стан з метою стабілізації їх соціально-психологічного стану та розв'язання конфліктних ситуацій і запобігання стресам;

- відсутність контролю безпосередніх керівників за поведінкою підлеглих, виконання ними службових завдань у робочий час, їх необізнаність про умови життя та потреби особового складу;

- неналежна перевірка та реагування на наявну негативну інформацію відносно працівників правоохоронних органів з боку підрозділів по роботі з персоналом та їх взаємодія з безпосередніми керівниками на місцях;

- неякісне вивчення кандидатів на службу, ігнорування вимог нормативно-правових актів, що регламентують порядок організації перевірки та збору інформації щодо їх морально-ділових якостей та психофізіологічних особливостей, а також існує необхідність постійно вдосконалювати арсенал новітніх психодіагностичних та психокорекційних технологій, які забезпечують більш гарантоване виявлення серед кандидатів на службу до правоохоронних органів або на навчання в навчальних закладах відповідних відомств, осіб з ознаками суїцидального ризику, девіантної поведінки або нестійких до негативного впливу стресів та психоемоційних навантажень;

- невчасне та формальне проведення атестацій і спеціальних перевірок особового складу;

- неналежне виконання нормативно-правових актів з питань роботи з персоналом та зміцнення дисципліни та законності в діяльності правоохоронних органів;

- до порушників законності не завжди застосовуються принципові заходи реагування, зазначені питання не розглядаються на оперативних нарадах, наявні суттєві прорахунки в організації контролю усуваються повільно.

На наш погляд, наступні пропозиції дадуть можливість підвищити рівень профілактичної діяльності та зменшити кількість суспільно-небезпечних проявів, і зокрема, перевищень влади або службового становища, у правоохоронних органах:

1) встановлення суворого контролю за виконанням наказів, інструкцій та інших нормативно-правових актів у всіх ланках правоохоронних органів;

2) проведення систематизації і вивчення всіх нормативно-правових актів стосовно недоліків, що можуть бути використані з метою вчинення корупційних дій (зокрема, перевищень влади або службового становища);

3) відповідно до законодавства повинні перевіряти оприлюдненні повідомлення в засобах масової інформації, а також повідомлень окремих громадян про факти скоєння перевищень влади або службового становища з боку працівників правоохоронних органів;

4) розміщення у місцях прийому громадян міськрайлінорганів телефонів довіри для населення. Номери вказаних телефонів розмістити у кожному органі чи підрозділі на видному місці. Забезпечити цілодобовий їх режим роботи. Поінформувати через засоби масової інформації у друкованих виданнях про наявність телефонів довіри;

5) підвищити рівень наставництва, виключивши формалізм у цій роботі. Забезпечити постійну взаємодію між наставником та підшефним, контроль за його поведінкою як на службі, так і в побуті. Рішення щодо допуску до самостійного несення служби приймати тільки при наявності позитивного відгуку;

6) забезпечити тісну взаємодію з установами Державної кримінально-виконавчої служби України щодо надання інформації про неслужбові зв'язки з арештованими та засудженими з боку працівників правоохоронних органів;

7) організувати повну та всебічну перевірку звернень народних депутатів України, керівників державних установ та відомств, громадян, засобів масової інформації про неправомірні дії, зокрема, перевищень влади або службового становища з боку працівників правоохоронних органів. У разі підтвердження повідомлень вживати найсуворіших заходів дисциплінарного впливу, про що інформувати громадськість;

8) забезпечувати систематичну участь викладачів вищих навчальних закладів у проведенні занять з персоналом територіальних правоохоронних органів в системі службової підготовки, вивчення та обговорення нормативно-правової бази;

9) своєчасно звільняти з правоохоронних органів працівників, які схильні до порушень чи порушують чинне законодавство, ганебними вчинками компрометують свої колективи;

10) проводити практичні заняття при участі психологів з недопущення вчинення незаконних дій, порушень норм моралі, нормативно-правових актів;

11) посилити дисциплінарну відповідальність керівників усіх рівнів за несвоєчасне виявлення, допущення вчинення підлеглими протиправних вчинків;

12) постійно проводити роз'яснювальну роботу серед працівників правоохоронних органів щодо недопущення вчинення незаконних дій в службовій діяльності;

13) удосконалити організацію роботи щодо підвищення престижу працівника правоохоронних органів України серед громадян;

14) необхідно розробити та впровадити методику виявлення, профілактики серед працівників правоохоронних органів професійної деформації за рівнями (початковим, середнім, глибинним).

Зберігається тенденція прорахунків в роботі з персоналом: мають місце недоліки у відборі кандидатів на службу в правоохоронні органи;

у жодному регіональному управлінні не створено реального дієвого резерву нового прийому, належним чином не організована робота з молодим поповненням;

серйозне занепокоєння викликає відтік кваліфікованих кадрів у провідних службах, що є результатом певних порушень дисципліни та законності в колективі, неформальних аспектів взаємовідносин, соціальних чинників, які дестабілізують роботу колективу, а також негативні кадрові тенденції.

Не вжиті ефективні заходи до викорінення в правоохоронних органах грубих порушень законності, злочинних проявів та інших резонансних надзвичайних подій, що викликають у суспільстві негативну оцінку, в тому числі через засоби масової інформації.

Грубі правопорушення з боку працівників правоохоронних органів, зловживання службовим становищем, перевищення влади, службові зловживання, факти пияцтва, зради інтересів служби, аморальні вчинки в цілому компрометують систему правоохоронних органів, породжують сумнів у населення щодо спроможності цих органів забезпечити в державі належний порядок та законність. Також мають місце прорахунки при вивченні особистих, морально-ділових якостей, понижений контроль за поведінкою, незадовільна профілактична робота, поверхове проведення атестацій та спеціальних перевірок.

Головні фактори, що негативно впливають на роботу в правоохоронних органах:

- «омолодження» професійного ядра унаслідок плинності кадрів;
- невідповідність штатної чисельності особового складу реально існуючим і надалі зростаючим рівням навантаження;
- хитка визначеність соціально-економічного статусу працівників правоохоронних органів, низький рівень матеріального забезпечення та соціального захисту, що в сукупності з великою стресогенністю професійної діяльності підвищує ризик виникнення соціально-психологічної дезадаптації;
- зниження рівня законслухняності населення, поява нових видів злочинів, зростання рівня професіоналізації криміналітету та екстремальності службової діяльності працівників правоохоронних органів;
- формування в суспільстві тенденції толерантного ставлення до злочинності;
- підвищення, порівняно з минулим, вимог до фізичних і, головним чином, психологічних властивостей працівників правоохоронних органів;
- застаріла навчально-методична основа підготовки та перепідготовки кадрів, у тому числі й керівного складу, із питань психології управління, що не відповідає вимогам професійної діяльності в правоохоронних органах у сучасних умовах.

До заходів загально-соціального запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу відносяться й кримінально-правові, зокрема, криміналізація цього діяння у ст. 365 КК України. Як зазначалось у підрозділі 2.1, причиною різкого зменшення кримінальних проваджень за ст. 365 КК України, починаючи з 2014 р., стали зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05.2014 р. до примітки до ст. 364 КК України щодо визначення понять істотної шкоди у ст.ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України та тяжких наслідків у ст.ст. 364-367 КК України.

Згідно цього Закону пункти 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України викладені у такій редакції: «3. Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. 4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367 вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Вносились ці зміни на підставі проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України від 25.03.2014 р. № 4556.

Звернення до тексту цього проекту Закону свідчить про відсутність у ньому пропозицій щодо зміни понять «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» у примітці до ст. 364 КК України. Не містять вказівок на ці пропозиції та їх обґрунтування і порівняльна таблиця та пояснювальна записка до цього проекту. Наведене дозволяє стверджувати, що вказані зміни не одержали достатнього обґрунтування. При цьому вони значно звузили склади злочинів, на як поширюються пп. 3, 4 примітки до ст. 364 КК в частині визначення суспільно небезпечних наслідків цих злочинів, і, відповідно, звузили превентивну функцію цих норм щодо запобігання у тому числі і перевищенню влади або службових повноважень.

Вважаємо доцільним відновити попередню редакцію пп. 3, 4 примітки до ст. 364 КК України: «3. Істотною шкодою у статтях 364, 365, 367, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. 4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Ще одним важливим заходом загально-соціального запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу є Закон України «Про очищення влади» від 16.09.2014 р. Згідно ч. 1 ст. 1

цього Закону очищення влади (люстрація) – це встановлена цим Законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (далі – посади) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Вказаний Закон не позбавлений недоліків, на які вказала у своєму висновку Венеціанська комісія на її 103-му пленарному засіданні 19–20 червня 2015 року. Комісія надала свої рекомендації: 1) для забезпечення прав людини, верховенства права, демократії необхідно забезпечити баланс між захистом демократичного суспільства, з одного боку, та захистом прав людини, – з іншого; 2) люстрація повинна здійснюватися централізовано, має бути чітко визначена компетенція виконавчого органу влади, який діятиме як орган адміністративного розгляду, відкритий для скарг осіб, що підпадають під люстрацію. Адміністративний розгляд не повинен підміняти судовий розгляд; 3) необхідно 553 розмежувувати люстрацію та боротьбу з корупцією; 4) виключити із закону положення про люстрацію суддів, що регулює інший закон; 5) запровадити індивідуальну, а не колективну відповідальність; 6) звузити коло осіб, які підпадають під люстраційну перевірку; 7) люстрація не повинна замінити структурні реформи, спрямовані на верховенство права та боротьбу з корупцією, вона повинна доповнювати їх як винятковий захід демократії, що захищає себе до такої міри, щоб дотримуватися європейських стандартів, прав людини, верховенства права.

Закон «Про очищення влади» містить вичерпний перелік службових осіб, на яких поширюється дія цього Закону. Наприклад, пп. 9, 10 ч. 2 ст. 3 «Критерії здійснення очищення влади (люстрації)» Закону визначають, до кого застосовується заборона, передбачена ч. 3 ст. 1, а саме до осіб, які обіймали сукупно не менше одного року посаду (посади) у період з 25 лютого 2010 р. по 22 лютого 2014 р., зокрема, працівника правоохоронного органу, який брав участь у затриманні осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-VII, Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII; працівника правоохоронного органу, який складав та/або своєю дією сприяв складенню рапортів, протоколів про адміністративне правопорушення, повідомлень про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, обвинувальних актів стосовно осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-VII, Закону

України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII.

Ми згодні з тим, що Закон «Про очищення влади» містить низку прогалин та тягне за собою деякі проблеми. Зокрема, закріплюючи велику кількість посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, щодо яких повинні здійснюватися люстраційні заходи, Закон передбачає можливість звільнення великої кількості осіб, натомість механізм набору «нових» кадрів не передбачений, що може призвести до приходу в органи державної влади та органи місцевого самоврядування подібних до «люстрованих» осіб, їх родичів тощо. Отже, відсутній механізм оновлення працівників державного апарату. По-друге, судячи з положень Закону, люстрація проходитиме не за діями на посадах, а за самими посадами. Однак не варто, на наше переконання, всіх державних службовців «зводити до одної лінії», тобто необхідно оцінювати дії чи бездіяльність особи, але не сам факт її перебування на певній посаді. По-третє, суттєвим недоліком Закону є передбачені положення щодо здійснення перевірки державних службовців самими керівниками відповідних органів державної влади чи державних установ. Вказане може вплинути на упередженість та необ'єктивність у питанні щодо застосування люстраційних заходів до певних осіб.

Попередження перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів не може ефективно діяти без здійснення профілактичних заходів відносно усієї злочинності. Разом з тим серед цих заходів перевагу слід надавати загальним заходам попередження. До них відносяться заходи щодо поліпшення системи матеріального й морального стимулювання працівників правоохоронних органів, вдосконалення елементів керівної та організаційної роботи, перегляд існуючої системи контролю й оцінки ефективності роботи правоохоронців. Доцільним є комплексне застосування профілактичних заходів з використанням можливостей не тільки правоохоронних органів, а й інших державних установ та громадськості.

4. Спеціально-кримінологічне запобігання перевищенню та зловживанню владою або службовими повноваженнями

Спеціально-кримінологічне запобігання визначається як комплекс засобів правового впливу та виховних, організаційних, технічних заходів, спрямованих саме на попередження злочинності будь-якого виду або конкретного злочину.

Службова дисципліна, як запорука запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, забезпечується створенням необхідних організаційних та економічних умов для нормальної високопродуктивної праці та свідомим ставленням до неї, методами переконання, виховання, а також заохочення. Таким чином у колективах органів внутрішніх справ створюється обстановка нетерпимості до порушень службової дисципліни, суворої товариської вимогливості до працівників, які несумлінно виконують службові обов'язки. У необхідних випадках до окремих несумлінних працівників застосовуються заходи дисциплінарного та громадського впливу.

Від якості роботи державних службовців (у тому числі і правоохоронців) залежить авторитет держави, рівень задоволення громадян, сталий розвиток країни та її конкурентноспроможність на міжнародній арені.

На думку К.О. Вербицького, залежно від характеру, мотивації та спрямованості корупційних правопорушень їх можна поділити на дві групи. До першої групи слід включити корупційні правопорушення державних службовців, в основі яких лежать зловживання владою або посадовим становищем з корисливою метою. Це можуть бути незаконне отримання державним службовцем матеріальних благ або послуг, незаконне заволодіння чужим майном або правом на нього і т.і.

До другої групи належать інші правопорушення, які вчиняються державним службовцем з некорисливою заінтересованістю. В результаті їх вчинення зазначена особа не має на меті протиправно заволодіти майном чи одержати незаконну винагороду і т.і., а прагне задовольнити інший свій або інших осіб інтерес, наприклад, протегує родичу в просуванні по державній службі або сприяє в отриманні ним позачергового житла із державного житлового фонду тощо [17].

Спеціально-кримінологічне запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу можливе за наявності належного законодавства та ефективного його застосування контролюючими органами.

В США з метою попередження та припинення посадових злочинів було прийнято низку нормативно-правових актів: Принципи етичного поведіння урядовців та службовців від 17 жовтня 1990 року, Закон «Про етику в урядових установах» 1978 року. У ФРН – Федеральний закон «Про державних службовців»,

Федеральний закон «Про дисциплінарний режим державної служби» та Закон «Про федеральні кадри». У Франції – Генеральний статус державної служби 1946 року. Всі ці акти проголошують престиж державної служби та моральну відповідальність осіб, які стоять на службі перед суспільством. Також треба зазначити про наявність в США та Канаді спеціальних законів, котрі містять норми етичних кодексів та кодекси честі урядовців, в яких є норми, що впливають на припинення процесу вчинення посадових злочинів в державному апараті шляхом детальної регламентації засобів задоволення державними службовцями своїх власних інтересів таким чином, щоб це не суперечило службовим обов'язкам й не завдавало матеріальної та моральної (що не менш важливо) шкоди конкретному державному органу та в цілому державі.

Після прийняття Закону «Про етику в урядових установах» Президент США зробив заяву про те, що цей закон не тільки зробить урядовців чесними, але ж й примусить їх зберігати чесність у зв'язку з чим суспільству буде представлена можливість оцінювати є чесним той або інший кандидат, а також той або інший державний службовець.

Згідно кримінального законодавства Канади, посадовими злочинами є: «підкуп посадових осіб», «обман уряду», «зловживання довірою, яке скоєне посадовою особою», «торгівля впливом».

Ще проголошені Президентом США Дж. Картером надії на те, що Закон «Про етику в уряді», буде сприяти чесності поведінки посадових осіб, не виправдалися, тому можна сміливо стверджувати, що правова основа в запобіганні перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу – це тільки один гвинтик в загальному запобіганні службових злочинів.

Працівники правоохоронних органів повинні виконувати свої службові функції та вести особисті справи таким чином, щоб зберігати та зміцнювати віру суспільства у чесність, об'єктивність та неупередженість своїх підрозділів, органів та держави в цілому. Так непрофесійна, неособиста діяльність не повинні викликати у суспільства ніяких сумнівів в її законності та обґрунтованості. Але ж для цього недостатньо тільки суворого дотримання законодавства, потрібно також не мати особисті інтереси, за виключенням передбачених законом, які можуть прямо та суттєво торкатися правоохоронного органу, де проходить службу працівник, при умові, що він особисто приймає участь в здійсненні відповідних дій.

Однією з наших пропозицій є те, що при вступі до державної служби, зокрема, до правоохоронних органів працівник повинен таким чином реорганізувати свої особисті справи, щоб виключити можливість виникнення «конфлікту інтересів». При умові виникнення такого конфлікту його необхідно вирішити на користь інтересів суспільства. Не можна забувати, що працівники правоохоронних органів не повинні відхилятися від своїх обов'язків для

надання допомоги юридичним або приватним особам, що може призвести до «доброго» відношення до такого працівника.

Працівники правоохоронних органів не вправі свідомо одержувати матеріальну вигоду з інформації, яка не оприлюднена в суспільстві, але яка стала їм відома в результаті виконання службових обов'язків. Після виходу на пенсію або звільнення з правоохоронного органу вони не повинні одержувати будь-які переваги з факту передостаннього їх перебування на службі.

Обов'язковим є те, що працівник, якій почав працювати у правоохоронних органах, подає відомості про належне йому та його сім'ї майно. Працівники повинні постійно інформувати про зміни, що відбулися у їх майновому стані.

Попри все, постійно у відомчих наказах, інструкціях вказується на те, що головними причинами скоєння особовим складом надзвичайних подій залишаються неякісний підбір кандидатів на службу, поверхове вивчення їх морально-ділових якостей, низький рівень індивідуально-виховної роботи з новим поповненням, не вживаються заходи щодо попередження фактів перевищення влади особовим складом, зловживання посадовим становищем тощо.

Це в свою чергу свідчить про те, що накази, розпорядження, інструкції, вказівки та інші документи з питань дисципліни та законності залишаються без належного реагування, в колективах не створюється обстановка неприпустимості до проявів беззаконня.

Головними причинами скоєння злочинів працівниками Національної поліції, які вказуються у нормативних актах, що видаються МВС, виступають «грубе потурання законів України, нехтування вимогами Присяги, Кодексу честі працівників Національної поліції України, уседозволеність, низький рівень професійної підготовки особового складу, поверхове знання ним законодавства України, вимог наказів і вказівок міністерства, які регламентують повноваження цих працівників». Разом з тим, кримінологічні дослідження останніх років свідчать про те, що правоохоронні органи не адаптовані до сучасних умов боротьби зі злочинністю ні в матеріально-ресурсному, ні в організаційно-управлінському, ні в методичному, ні в професійному планах.

Перед етапом розробки заходів спеціально-кримінологічного запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу необхідно здійснити кримінологічне прогнозування, в ході якого одержати необхідну для його проведення інформацію, обробити її та здійснити аналіз.

Розгляд питання кримінологічного прогнозування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, на нашу думку, доцільно почати з визначення загальнотеоретичних положень кримінологічного прогнозування.

Кримінологічне прогнозування – це процес передбачення змін тенденцій та закономірностей злочинності в цілому, як соціально-правового явища,

окремих видів злочинності, категорій та груп злочинів, особистості злочинця, причин злочинності, діяльності по попередженню злочинності у майбутньому.

Наведене визначення надано у широкому смислі слова, оскільки включає в себе весь об'єм змісту кримінологічного прогнозування.

У вузькому значенні під кримінологічним прогнозуванням розуміється процес передбачення тенденцій і закономірностей злочинності у майбутньому.

Цей процес повинен здійснюватись як безперервне дослідження, у ході якого використовуються статистичні дані поточного, періодичного та одного разового статистичних спостережень за злочинністю її причинами, діяльністю з її попередження. Прагнення до закінчених, не потребуючих уточнення кримінологічних прогнозів, зазвичай, призводить до необ'єктивних висновків, що бумерангом відбивається на недовірі заходів запобігання злочинності.

В самому слові «прогноз» вже закладена неможливість точного «прогнозування». Але треба пам'ятати, що в цьому випадку навіть поганий прогноз краще за хорошу невизначеність. Джерелами прогнозу є не тільки дані, відзначені якісно-кількісними характеристиками злочинності, але і, так звана, «випереджаюча інформація». Наприклад, відстеження майбутньої зміни кримінального законодавства обов'язково внесе корективи в прогноз злочинності і, відповідно, в систему її попередження.

З урахуванням вищенаведеного визначення можливо визначити основну специфіку цілі прогнозування, яка визначається у наступному, що вивчаючи сьогодення, вона одночасно проникає у майбутнє, проєцируючи у ньому задоволення тих, що виникли у минулому і тих, що є у сучасності потреб.

Щодо кримінологічного прогнозування, то його основною метою є встановлення показників, які характеризують можливу динаміку того чи іншого виду злочинності, встановлення її тенденцій, вироблення пропозицій щодо зміни негативних та закріплення позитивних тенденцій.

Ця загальна мета може бути конкретизована залежно від потреб практики на наступні цілі: забезпечення виконання всіх обставин, що мають істотне значення для розробки перспективних та поточних планів; ухвалення триваючих управлінських рішень; вироблення загальної концепції боротьби із злочинністю; вибір оптимального шляху вдосконалення діяльності органів, які здійснюють боротьбу із злочинністю; встановлення можливих змін в стані, рівні, структурі і динаміці злочинності в майбутньому; визначення можливостей появи нових видів злочинів, а також причин і умов, здатних вплинути на це; встановлення можливої появи нових категорій злочинців.

Залежно від цілей прогнозування, об'єкту дослідження і термінів прогнозування визначаються і задачі прогнозування. Основними задачами є: отримання інформації про майбутнє, що вивчається; відповідна обробка цієї інформації; узагальнення всіх показників «майбутньої» злочинності; на основі виявлення показників визначити в прогнозованому періоді найважливіші і

ефективні шляхи (засоби і заходи) боротьби із злочинністю – сама основна задача.

При проведенні кримінологічних прогнозів використовують наступні основні методи: 1) Метод екстраполяції. Це математичний метод, суть якого в статистиці і полягає в тому, що вивчаються тенденції злочинності в минулому і теперішньому часі, і результати цього вивчення проєктуються на майбутнє. 2) Точнішим є метод моделювання. Він передбачає прогнозування кількісних характеристик злочинності, які відображають її залежність від дії соціально-економічних, політичних, ідеологічних, правових та інших чинників. Підставивши у модель значення факторів, що обумовлюють злочинність на прогнозований період, визначають її майбутній стан. Складність даного методу полягає у тому, що ще недостатньо вивчені всі чинники злочинності, механізм їх взаємодії та сила впливу кожного з них на злочинність. 3) Метод експертних оцінок здійснюється за допомогою залучення знання і творчих здібностей групи компетентних осіб (експертів) для з'ясування майбутнього стану злочинності в цілому, її видів, а також явищ і процесів, які впливають на їх тенденції. Для успіху використання даних методів необхідно, щоб у якості експертів залучалися найбільш кваліфіковані фахівці, щоб їх кількість була достатньою (від 20 до 50 осіб), щоб були чітко сформульовані питання.

Отже, кінцевою метою кримінологічного прогнозування є забезпечення уникнення ситуацій, коли суб'єкти запобігання злочинності опиняються перед фактом, що відбувся і вимушені займатися лише наслідками ситуації, що склалася, не маючи нагоди вплинути на неї.

На нашу думку, значимість та цінність прогнозування злочинності полягає не в передбаченні статистичної оцінки скоєних злочинів, а можливості передбачити чинники, які зможуть на неї впливати.

Кримінологічне прогнозування перевищення влади або службових повноважень має свої особливості, зумовлені характером цього злочину. Одним з основних чинників, який впливає на його вивчення, є великий ступінь латентності. Науковці, які проводили дослідження з вивчення латентності злочинів, що вчиняються працівниками правоохоронних органів, стверджують, що найвищий рівень латентності має хабарництво. З високим рівнем латентності залишаються і такі злочини як перевищення влади та службових повноважень, зловживання владою або службовим становищем з корисливих мотивів, примушування до давання показань.

Вищенаведене призводить до того, що незначна кількість злочинів, вчинених правоохоронцями, стають відомими і за ними проводиться розслідування. Кількість злочинів цього виду має дуже малу частку у загальній сукупності злочинів, що вчиняються за рік в цілому по Україні.

На наш погляд, така статистична кількість злочинів, які вчинили працівники правоохоронних органів, не є достатньою для вивчення всіх чинників

цього виду злочинності. Безперечно загальні тенденції та закономірності виявляються і при незначній кількості емпіричного матеріалу, але для якісного прогнозування необхідне встановлення механізмів взаємодії та сили впливу одних факторів на інші. Тому, на нашу думку, задля досягнення цілей, які ставляться перед прогнозуванням саме злочинів, що вчиняються працівниками правоохоронних органів, необхідно застосовувати метод експертних оцінок.

Експертна оцінка здійснюється шляхом прояснення думки наукових та практичних працівників, які спеціально відібрані за ознаками стажу, кваліфікації, кола функціональних обов'язків. При відборі практичних працівників у якості експертів свою увагу слід зосередити на тих особах які у своїй повсякденній роботі зіштовхуються з різними правопорушеннями працівників правоохоронних органів, до кола функціональних обов'язків яких входить вивчення особи правоохоронця, а саме: працівників підрозділів по роботі з персоналом, служб психологічного забезпечення та внутрішньої безпеки, прокурорів та слідчих прокуратури, а також безпосередніх керівників відділень та відділів правоохоронних органів.

При застосуванні методу експертної оцінки також, на нашу думку, необхідно використовувати у якості експертів самих працівників правоохоронних органів. Доречно при цьому використовувати метод анонімного анкетування. Працівники правоохоронних органів, які і є суб'єктами злочинів та правопорушень, на нашу думку, можуть як найбільш повно визначити причини злочинності серед них, мотивацію антисоціальної поведінки, дати оцінку обстановці, що їм сприяє, найбільш повно оцінити ступінь латентності злочинів у сфері службової діяльності.

Це можливо тому, що з урахуванням високого ступеня латентності перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, кожен з тих, хто виступає в якості експерта, може бути потенційним суб'єктом злочину. Відповідаючи на запитання анкети тільки така категорія опитуваних може викласти реальну картину причин та умов вчинення злочину, його мотиваційні складові, рівень розповсюдженості та латентності, підрозділи та служби, які найбільш уражені протиправною поведінкою працівників.

З урахуванням систематизації ряду чинників, що характеризують поведінку співробітника, як при виконанні службових обов'язків, так і в умовах проведення відпочинку або дозвілля, можна не тільки виявляти ступінь його особистих деформацій, але й прогнозувати можливість здійснення протиправних дій. Критеріями, що дозволяють із загального числа співробітників того або іншого підрозділу виявити «суб'єктів підвищеного ризику», можуть виступати наступні дані:

- спільне проведення дозвілля з членами організованих злочинних угруповань, а також підтримка неділових контактів з особами, обґрунтовано підозрюваними в протиправній діяльності;

- придбання дорогих предметів розкоші, часті поїздки за кордон, наявність великих сум грошей;
- неприйняття заходів по явних фактах злочинних дій окремих осіб, консультивання осіб, які намагаються уникнути кримінальної відповідальності;
- неділові зв'язки з «контингентом, що розробляється»;
- часті невиходи на службу, регулярне пред'явлення лікарняних листів, постійні зміни місця служби і таке інше.

Проведення комплексного аналізу особливостей поведінки працівників правоохоронних органів у робочий час та поза роботою, ознак їх особистостей надасть змоги встановлювати тих працівників, які здатні вчинити злочини у сфері службової діяльності.

Кримінологічний прогноз – це той засіб, який для практичної протидії злочинності на перспективу визначає найбільш вірогідні її майбутні характеристики і стає для практики не фатальною неминучістю, а сигналом, керівництвом до дії.

Оскільки кримінологічний прогноз торкається оцінки вірогідності злочинної поведінки особи, він є основою планування загальних та спеціальних заходів боротьби зі злочинністю в частині визначення кількості і географії розподілу осіб, з боку яких з високим ступенем вірогідності можна чекати здійснення злочинів. Чим більше таких осіб виявляються у певному структурному підрозділі, галузевій службі або територіальному правоохоронному органі, тим більше потрібно приділяти уваги, використовувати сил і засобів для організації і здійснення там заходів запобігання.

Головний напрям реалізації на практиці результатів кримінологічного прогнозування – це виявлення і облік конкретних осіб і чинників, що формують їх антисоціальну спрямованість, які мають потребу в посиленому соціальному контролі, розробка на основі прогнозу програми профілактики відносно цих осіб і чинників.

Практична сфера використання кримінологічних прогнозів є кримінологічне планування конкретного ряду заходів, засобів та методів боротьби зі злочинністю для досягнення конкретних цілей.

Таким чином у використанні кримінологічних прогнозів з погляду планування, можна виділити дві основні задачі:

- 1) визначення осіб, які повинні бути узяті на профілактичний облік;
- 2) визначення програми дій щодо впливу на них з метою попередження суспільно небезпечної поведінки.

Навіть найсприятливіший кримінологічний прогноз не означає неминучості настання відповідних подій. Він не прирікає органи правопорядку на пасивність і бездіяльність, а примушує шукати шляхи і засоби перешкодити несприятливому результату, зробити, так, щоб прогноз був спростований життям. Прогностична інформація стає частиною програми попередження

злочинності, підвищує її вибірковість, конкретність і кінець кінцем, ефективність. Кримінологічний прогноз забезпечує науковий підхід до планування заходів боротьби із злочинністю, підвищує її цілеспрямованість і обґрунтованість.

До спеціально-кримінологічних заходів запобігання перевищенню влади або службових повноважень слід віднести і кримінально-правові заходи, що визначені у ст. 365 КК України.

При аналізі цієї норми постає дуже доречне питання: «Чому з усіх категорій службових осіб відповідальності підлягають тільки працівники правоохоронного органу? Невже перевищення влади або службових повноважень, яке вчиняється іншими службовими особами, не несе суспільної небезпеки». Для відповіді на ці питання було проаналізовано пояснювальну записку авторів Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21.02.2014 року. Єдиним аргументом на користь своєї позиції автори аналізованого закону наводять статистичні дані станом на 14.01.2013 року, згідно з якими із 53 засуджених за статтею 365 КК України 42 вчинили цей злочин у статусі працівників правоохоронних органів. В рамках цієї публікації не будемо дискутувати щодо підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь, але відмітимо, що деякі вчені пропонують виділяти такі підстави як: а) існування суспільно небезпечної поведінки, яка потребує кримінально-правової заборони; б) відносна поширеність суспільно небезпечних діянь; в) зміна уявлень про ступінь суспільної небезпеки діяння; г) зміна загально-визнаної моральної оцінки відповідного діяння; д) виконання державою міжнародно-правових обов'язків з охорони прав людини.

Тобто автори закону частково врахували тільки одну з підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь – відносна поширеність суспільно небезпечних діянь. Але все ж таки акцентуємо увагу на тому, що не тільки працівники правоохоронних органів вчиняють цей злочин. Тому інші службові особи залишаються безкарними за вчинення розглядуваного злочину. На подібні зауваження автори закону зазначають, що поширення дії статті 365 КК виключно на працівників правоохоронних органів матиме наслідком не повне скасування відповідальності службових осіб, а кваліфікацію таких дій за конкретними статтями кримінального закону, які передбачають відповідальність за конкретні види злочинної поведінки.

Кримінально-правова норма, що встановлювала кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень службовими особами була загальною відносно кримінально-правових норм, передбачених іншими розділами Особливої частини КК України. Тому, якщо у діяннях особи містились ознаки спеціального складу злочину – діяння було кваліфіковано за

відповідною статтею Особливої частини КК України, наприклад, ст. 127, ст. 371, ст. 372, ст. 373 тощо. Стаття 365 КК України застосовувалась тільки у разі, якщо діяння особи не містило в собі ознаки іншого (спеціального) складу злочину.

Тому залишається відкритим питання притягнення до кримінальної відповідальності службових осіб за діяння, які явно виходять за межі наданих їм прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, але не передбачені жодною кримінально-правовою нормою.

З вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Часткове врахування тільки однієї з підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь, а саме відносної поширеності суспільно небезпечних діянь не є достатньою для криміналізації перевищення влади або службових повноважень, вчиненого виключно працівниками правоохоронних органів. Тому наукові пошуки у цьому питанні потребують більш поглиблених досліджень. Дії службових осіб, що не є працівниками правоохоронних органів, які явно виходять за межі наданих їм прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб не є кримінально караними.

Все частіше від народних депутатів України ми чуємо заклики про внесення зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, згідно з законопроектами, з КК України виключається ст. 365 та декриміналізується вказане суспільно небезпечне діяння. За змістом запропонованих доповнень до КК України, діяння буде визнаватися кримінально-караним лише за умови зловживання повноваженнями та (або) перевищення повноважень які надані службовій особі тільки Законами України.

Проаналізувавши положення проектів Законів України вважаємо за доцільне висловити думку, що їх положення є суперечливими та передчасними, а у в майбутньому здатні викликати правові колізії та помилки у правозастосуванні, а саме: 1. Доцільність декриміналізації норм, передбачених ст. 365 КК України, обґрунтовується нечіткістю диспозиції ст. 365 КК України, що, на їх думку, призводить до труднощів при її застосуванні та існуванням проблем при визначенні розміру заподіяної шкоди, тяжкості наслідків при кваліфікації. З вказаними тезами важко погодитись, адже положення диспозицій норм, передбачених ст. 365 КК України, достатньо повно та чітко тлумачаться як наукою кримінального права, так і окремими положеннями практики правозастосування – постановами Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 року № 5 та «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26.12.2003 року № 15.

Так, відповідальність за ст. 365 КК настає лише за умови, що дії службової особи були зумовлені її службовим становищем і пов'язані з її владними чи службовими повноваженнями (п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26.12.2003 року № 15).

Перевищенням влади або службових повноважень визнається умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо ними заподіяно істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. При вирішенні питання про те, чи є вихід за межі наданих прав або повноважень явним, суди мають враховувати, наскільки він був очевидним для службової особи і чи усвідомлювала вона протиправність своєї поведінки. Мотиви та мета вчинення таких дій можуть бути різними і на кваліфікацію злочину, як правило, не впливають. Ставлення службової особи до наслідків вчинюваних нею дій можливе як умисне, так і необережне.

Окремо вказується, що під перевищенням влади або службових повноважень треба розуміти: а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, – за відсутності цих умов; в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально; 97 г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти. З тезою про наявність проблем при визначенні розміру заподіяної шкоди також важко погодитися.

Визначаючи розмір заподіяної шкоди слід враховувати, що істотна шкода може виражатися у заподіянні: 1) матеріальних збитків; 2) наслідків нематеріального характеру; 3) матеріальних збитків у поєднанні з наслідками нематеріального характеру. Для матеріальних збитків (відповідно до п. 3 примітки до ст. 364) шкода визнається істотною за умови, коли вона в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

У разі заподіяння суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів.

Аналізуючи тезу про те, що перевищення влади або службових повноважень відсутнє як самостійний склад злочину, такого як розголошення державної таємниці, розкрадання майна, притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи тощо, а перевищення влади або службових повноважень є не що інше як об'єктивна сторона інших злочинів слід вказати, що у теорії кримінального права та теорії кваліфікації існують так звані «загальні» та «спеціальні» склади злочинів.

Норми, передбачені ст. 365 КК України є прикладами загальних складів, що можуть, в залежності від об'єкта посягання, конкретизуватися в спеціальних складах, наприклад, службова особа – представник влади, застосовуючи вогнепальну зброю під час виконання службових обов'язків, порушує порядок її застосування (зокрема, положення ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію») і заподіює істотну шкоду, тим самим вчиняє злочин, передбачений ст. 365 КК України за ознакою «вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках», а порушуючи недоторканність житла, вчиняє злочин, передбачений ч. 2 ст. 162 КК України, хоча при порушенні недоторканості настають наслідки нематеріального характеру – порушення права на недоторканність житла.

Те ж саме стосується і заподіяння фізичної шкоди (тілесних ушкоджень) під час виконання службових обов'язків: норми, якими передбачено відповідальність за заподіяння тілесних 98 ушкоджень не передбачають вчинення злочину при перевищенні влади або службових повноважень. Також в запропонованих законопроектах говориться про те, що чинна стаття 365 КК України на практиці застосовується лише з політичних мотивів, коли прийняття вищими посадовими особами держави будь-якого управлінського рішення (навіть, без ознак особистого збагачення) розглядається як службовий злочин. З вказаною тезою категорично погодитися не можна, оскільки відповідно до статистичного збірника, виданого державною службою статистики України у 2005 році було вчинено 1764 злочину, передбаченого ст. 365 КК України, 2008 рік – 961 злочин, 2009 рік – 581 злочин, 2010 рік – 827 злочин, 2011 рік – 806, 2012 рік – 380 злочинів, що свідчить про доволі широке застосування положень вказаної статті на практиці і всі вказані випадки навряд чи керовані політичними мотивами.

Якщо в діях вищезазначених осіб немає корисливих мотивів чи іншої особистої зацікавленості з метою особистого збагачення, такі дії не можуть кваліфікуватись як кримінальні.

У контексті цієї тези слід вказати, що мотиви та мета вчинення дій, передбачених ст. 365 КК України можуть бути різними і на кваліфікацію злочину, як правило, не впливають, тому вказане пояснення не має сенсу в частині обґрунтування декриміналізації. Таким чином, слід констатувати, про

недоцільність та поспішність декриміналізації норми, передбаченої ст. 365 КК України, що не виключає необхідності її уточнення та вдосконалення.

Специфічним правоохоронним органом в Україні є прокуратура, оскільки до її функцій належать нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру»). Іншими словами, прокуратура є основним правоохоронним органом, який здійснює запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівниками інших правоохоронних органів. У зв'язку з цим діяльність самої прокуратури потребує контролю з метою запобігання вчиненню досліджуваного злочину.

Законодавство України надає прокуратурі достатньо значний перелік повноважень щодо підприємств, установ та організацій, а також окремих осіб, що сприяє поширенню фактів зловживання та перевищення цими повноваженнями, випадкам одержання неправомірної вигоди та іншим корупційним проявам, неналежного виконання передбачених законодавством задач цього правоохоронного органу.

У сучасних умовах реформування системи правоохоронних органів актуальним є питання створення належної контролюючої діяльності службових осіб прокуратури системи, яка б змогла забезпечити виконання цим органом своїх функцій та завдань, передбачених законодавством. Разом з тим необхідним є визначення оптимального співвідношення функцій контролю різних правоохоронних органів України задля уникнення їх дублювання та унеможливлення коруптування новостворених правоохоронних органів.

Як зазначає В.Л. Синчук, поряд із загальними ознаками контролю, які притаманні контролю у різних сферах правовідносин, слід виділити основні властивості контролю саме за діяльністю органів прокуратури. По-перше, важливий вплив на реалізацію контрольної діяльності має незалежність прокурорів, яка гарантується у тому числі порядком призначення на посаду Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів, порядком звільнення їх із займаних посад, організаційною побудовою органів прокуратури тощо.

По-друге, виходячи з широкого кола повноважень органів прокуратури в Україні, очевидною є така ключова особливість, як обмежене коло контролюючих суб'єктів (Верховна Рада України, Генеральний прокурор України, керівники різних рівнів системи органів прокуратури, громадськість).

По-третє, специфікою діяльністю прокуратури є необхідність дотримання балансу інтересів: Генеральний прокурор України та підлеглі йому прокурори здійснюють вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів,

проте важливою передумовою успішного виконання покладених на прокуратуру функцій є компетентність та особиста дисципліна прокурорів і слідчих прокуратури. Генеральний прокурор України здійснює контроль не лише за діяльністю системи органів прокуратури, а й за обґрунтованістю і законністю застосування заохочень і дисциплінарних стягнень підлеглими прокурорами і вживає заходів до скасування безпідставних і незаконних наказів.

Згідно «Положення про організацію роботи з кадрами в органах прокуратури України», затвердженого наказом Генеральної прокуратури України від 12.10.2016 р. № 357, прокурор може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності з підстав, визначених [ст. 43](#) Закону України «Про прокуратуру», в порядку, передбаченому Дисциплінарним статутом прокуратури України, затвердженим Постановою Верховної Ради України від 06 листопада 1991 р. [№ 1796-XII](#). Кадровим підрозділом Генеральної прокуратури України здійснюється контроль за обґрунтованістю та законністю застосування дисциплінарних стягнень до працівників органів прокуратури, вживаються заходи щодо скасування безпідставних і незаконних наказів. Питання про дострокове зняття дисциплінарного стягнення, застосованого Генеральним прокурором України, вирішується за поданням заступника Генерального прокурора України згідно з розподілом обов'язків чи керівника самостійного структурного підрозділу, безпосередньо підпорядкованого Генеральному прокурору України, а також на підставі подання керівника відповідної регіональної прокуратури. Дострокове зняття дисциплінарного стягнення, застосованого керівником регіональної прокуратури, здійснюється за поданням заступника керівника цієї прокуратури згідно з розподілом обов'язків чи керівника самостійного структурного підрозділу, безпосередньо підпорядкованого керівнику регіональної прокуратури, а також керівника відповідної місцевої прокуратури. До завершення в установленому порядку службових перевірок (розслідувань), які проводяться стосовно прокурорсько-слідчих працівників, подання про зняття з них дисциплінарних стягнень не вноситься. Кадрові підрозділи регіональних прокуратур невідкладно інформують кадровий підрозділ Генеральної прокуратури України про факти скасування судами застосованих дисциплінарних стягнень із наданням копій відповідних судових рішень.

Підсумовуючи вище сказане, пропонуємо виділити наступні ознаки контролю за діяльністю органів прокуратури: 1) є різновидом соціального контролю; функцією управління; 2) йому характерна постійність, динамічність, систематичність, своєчасність, цілеспрямованість здійснення; 3) є об'єктивно обумовленим, при цьому механізм його здійснення регулюється нормативно-правовою базою та здійснюється відповідно до принципу верховенства права, законності та ін.; 4) має активний, комплексний і системний характер здійснення; 5) тягне притягнення до відповідальності (переважно дисциплінарної),

застосування заходів примусу; 6) передбачає процедурно-процесуальну форму реалізації; 7) здійснює регулятивний, оціночний та інформаційний вплив; 8) має тісний зв'язок з іншими функціями в управлінській системі; 9) враховує незалежність прокурорів; 10) забезпечує баланс інтересів: органи прокуратури виконують контрольно-наглядову функцію в державі й мають одночасно бути підконтрольними.

Важливим запобіжним заходом стало надання Великою Палатою Верховного Суду 05.12.2018 р. правового висновку щодо застосування ч. 2 ст. 365 КК України до перевищення влади та службових повноважень, якими заподіюється немайна шкода правам і свободам людини, згідно якого для кваліфікації дій працівника правоохоронного органу за ч. 2 ст. 365 КК спричинення істотної шкоди не є обов'язковою ознакою.

У цьому висновку зазначається, що ОСОБА_3, обіймаючи посаду оперуповноваженого сектору карного розшуку Іршавського районного відділу Управління Міністерства внутрішніх справ України в Закарпатській області (далі – Іршавського РВ), та ОСОБА_4, працюючи на посаді помічника дільничного інспектора міліції, а також виконуючи функцію міліціонера-водія цього ж відділу, обидва вчинили завідомо незаконне затримання, а ОСОБА_3 – також перевищив службові повноваження, що супроводжувалося застосуванням насильства за відсутності ознак катування, за наступних обставин.

21 січня 2013 р. в період з 06 год. 45 хв. По 06 год. 56 хв. ОСОБА_3 і ОСОБА_5 за повідомленням начальника автостанції м. Іршави ОСОБА_6 про пошкодження скла в касі громадянином ОСОБА_7 прибули у складі слідчо-оперативної групи на службовому автомобілі «УАЗ Патріот», державний номерний знак НОМЕР_1, на зазначену автостанцію, розташовану на вул. Гагаріна, 42. При перевірці обставин події, з'ясувавши причетність ОСОБА_7 до розбиття скла вартістю 200 грн, чого він не заперечував, ОСОБА_3 і ОСОБА_4 отримали від слідчого Іршавського РВ ОСОБА_12 усну вказівку опитати ОСОБА_7, однак проігнорували її та, будучи представниками влади й уповноваженими службовими особами органу досудового розслідування, затримали потерпілого всупереч вимогам ст. 29 Конституції України, ст.ст. 4, 5, 10, 11 Закону України «Про міліцію», КПК України, усвідомлюючи незаконність своїх дій, оскільки діяння ОСОБА_7 на час його вчинення не могло розцінюватись або не визнавалося законом як кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою ст. 194 КК України. Незважаючи на відсутність правових підстав для обмеження потерпілого у здійсненні права на вільне пересування, ОСОБА_3 і ОСОБА_4 із застосуванням фізичної сили взяли його під руки, силоміць утримуючи, вивели з приміщення автостанції до службового автомобіля й помістили на заднє сидіння. По дорозі до райвідділу міліції в салоні автомобіля під керуванням ОСОБА_4 ОСОБА_3 умисно вчинив дії, що явно виходили за межі наданих йому прав і повноважень. Зокрема,

знаходячись на задньому сидінні поряд із ОСОБА_7, ОСОБА_3 кулаком завдав йому удару в око, а потім схопив за комір куртки і здавлював нею шию потерпілого, спричинивши останньому легкі тілесні ушкодження. Після приїзду до Іршавського РВ, розташованого в м. Іршаві на вул. Шевченка, 17, ОСОБА_3 та ОСОБА_4, продовжуючи протиправно обмежувати ОСОБА_8 у свободі пересування та вільному виборі місця перебування, завели його в коридор райвідділу й утримували там до звільнення потерпілого начальником сектору дільничних інспекторів міліції ОСОБА_9.

Апеляційний суд ухвалою від 14 червня 2017 р. вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 30 січня 2014 р. в частині засудження ОСОБА_3 та ОСОБА_4 за ч. 1 ст. 371 КК України скасував, а кримінальне провадження закрит у зв'язку з відсутністю в їх діях складу зазначеного кримінального правопорушення, а в частині засудження ОСОБА_3 за ч. 2 ст. 365 КК України – скасував вирок і закрит кримінальне провадження у зв'язку з набранням чинності закону, яким скасовано кримінальну відповідальність за це діяння.

Підхід, за якого обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України, слід визнавати істотну шкоду у розумінні пункту третього примітки до ст. 364 цього Кодексу, не узгоджується і з закріпленим у диспозиціях відповідних правових норм принципом розмежування складів злочинів, передбачених частинами першою та другою ст. 365 КК. Очевидно, що склад злочину, передбаченого частиною другою цієї статті, законодавець відносить до більш тяжких. Закономірно, що і шкода, яка завдається або може бути завдана ним охоронюваним законом цінностям, має бути вищою. Однак поширення наслідків дій, визначених у частині першій ст. 365 КК, і на склад злочину, передбаченого частиною другою цієї статті, призведе до того, що шкода, завдана кожним із цих діянь, юридично розцінюватиметься як рівнозначна. Результатом цього стане нівелювання диференціації кримінальної відповідальності за такі злочини залежно від суспільної небезпечності способів їх вчинення.

Крім цього, відповідно до критеріїв, сформованих практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), одним із необхідних елементів законності покарання у розумінні пункту першого ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є передбачуваність закону про кримінальну відповідальність (рішення ЄСПЛ у справах «Санді Таймс проти Сполученого Королівства», «Кантоні проти Франції», «Ашур проти Франції» тощо). Така якісна характеристика закону означає достатньо повне і зрозуміле для громадян закріплення в ньому правових приписів чи заборон, що дає необхідні уявлення про соціальні очікування результату застосування закону у виді переваг чи обмежень як правових наслідків конкретних дій або бездіяльності.

Із огляду на правову позицію Верховного Суду України, висловлену в постанові від 27 жовтня 2016 р. у справі № 5-99кс16, встановлення розміру шкоди як юридичної ознаки злочину, передбаченого ст. 365 КК, ставиться в залежність від процесуальної поведінки потерпілого щодо заявлення чи незаявлення цивільного позову та, в разі заявлення, від визначеного розміру відшкодування. Відповідна грошова сума може включати в себе заявлений потерпілим і визнаний судом обґрунтованим матеріальний еквівалент моральної шкоди, витрати на лікування (в разі спричинення шкоди здоров'ю) та на інші заходи, необхідні для відновлення попереднього стану.

Проте зазначені обставини зумовлені рядом суб'єктивних чинників. Зокрема, моральна шкода визначається з урахуванням характеру й обсягу душевних страждань людини, тяжкості вимушених змін у її житті, часу й зусиль, необхідних для відновлення, що в кожному конкретному випадку може суттєво варіюватися залежно від індивідуальних фізичних, психологічних особливостей потерпілого, його соціального становища тощо. На вартість лікування безпосередньо впливає не лише об'єктивний характер завданої злочином шкоди, а і фінансові можливості особи, котра її зазнала, оплачувати відповідні медичні послуги.

У підсумку інкримінування чи неінкримінування працівнику правоохоронного органу насильницького перевищення влади або службових повноважень буде залежати від обставин, які не є закономірним результатом відповідних протиправних дій та їх наслідків, а мають випадковий характер.

Окрім наведеного, розмір завданої потерпілому моральної шкоди та/або понесених ним витрат на лікування у результаті застосування фізичного та/або психічного насильства встановлюється у результаті досить тривалих судових процедур і не може бути заздалегідь передбачений особою при виборі варіанту поведінки – вчиняти або не вчиняти дії, які можуть призвести до відповідних наслідків.

Таким чином, віднесення до обов'язкових ознак насильницького перевищення влади або службових повноважень заподіяння істотної шкоди у розумінні пункту третього примітки до ст. 364 КК позбавить працівника правоохоронного органу як спеціального суб'єкта цього злочину можливості наперед визначити, які саме вчинені ним у майбутньому дії, що будуть явно виходити за межі наданих йому прав чи повноважень і супроводжуватися застосуванням насильства чи погрозою його застосування, потягнуть кримінальну відповідальність. Така ситуація є несумісною з засадами передбачуваності закону та юридичної визначеності.

Перелік рекомендованої літератури

1. Боднар В.Є. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері службової діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 144-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2016_2_15 (дата звернення 15.07.2019).
2. Боднар В.Є. Протидія злочинам у сфері службової діяльності в органах внутрішніх справ: історично-правовий аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 120-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2014_3_13 (дата звернення 15.07.2019).
3. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: монографія. Київ, 2014. 564 с.
4. Великою Палатою Верховного Суду надано правовий висновок щодо застосування норми ч. 2 ст. 365 КК України до перевищення влади та службових повноважень, якими заподіюється немайна шкода правам і свободам людини URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=241986 (дата звернення 15.07.2019).
5. Генеральна прокуратура. Статистична інформація. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 15.07.2019).
6. Запобігання злочинності. Прогнозування та планування запобіжної діяльності. URL: https://studopedia.com.ua/1_333292_ponyattya-zapobigannya-zlochinnosti.html (дата звернення 15.07.2019).
7. Індекс сприйняття корупції. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення 15.07.2019).
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 15.07.2019).
9. Концепція кадрового забезпечення діяльності пенітенціарної системи в Україні. Дипломна робота студентки V курсу юридичного факультету. Луцьк, 2001. URL: <https://ronl.org/referaty/gosudarstvo-i-pravo/80172/> (дата звернення 15.07.2019).
10. Коррупция: сплошное свинство. URL: <https://www.sb.by/articles/korruptsiya-sploshnoe-svinstvo.html> (дата звернення 15.07.2019).
11. Корупційна злочинність: витоки, сучасний стан, стратегія протидії: монографія / Т.В. Корнякова, О.Л. Соколенко, І.Г. Алексеєнко та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Т.В. Корнякової. Дніпро: ліра, 2017. 276 с.

12. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М.І. Хавронюка. К.: Москаленко О.М., 2019. 464 с.
13. Кримінальна справа № 337/2048/13-к. *Архів Хортицького районного суду м. Запоріжжя.*
14. Кримінальна справа № 344/1340/17. *Архів Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області.*
15. Кримінальна справа № 3722/364/15-к. *Архів Сокирянського районного суду Чернівецької області.*
16. Кримінальна справа № 450/288/14-к. *Архів Пустомитівського районного суду Львівської області.*
17. Кримінальна справа № 644/5003/15-к. *Архів Орджонікідзевського районного суду м. Харкова.*
18. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.07.2019).
19. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2001-05> (дата звернення 15.07.2019).
20. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%EF%F0%E8%F7%E8%ED%E8> (дата звернення 15.07.2019).
21. Кримінально-виконавчий кодекс України / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення 15.07.2019).
22. Макотченко Л.М. Заходи попередження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2019. № 1. С. 135-139. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2019/06/28.pdf> (дата звернення 15.07.2019).
23. Макотченко Л.М. Профессиональная деформация личности работников правоохранительных органов как причина совершения им превышение полномочий. *Право и политика: научно-методический журнал.* 2017. № 3. С. 43–55. (Республіка Казахстан).
24. Макотченко Л.М. Детермінація перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2019. № 2. С. 265–272.

25. Макотченко Л.М. Заходи попередження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 199–201.

26. Макотченко Л.М. Мотивація перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 189-193.

27. Макотченко Л.М. Належність до правоохоронного органу як складова кримінологічної характеристики суб'єкта злочину, передбаченого ст. 365 КК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6-2. Т. 2. С. 235-239.

28. Мартиненко В.О. Кримінологічна характеристика особи державного службовця, який зловживає владою або службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 99–110.

29. Положення про державну лісову охорону затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 р. № 976 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-%D0%BF> (дата звернення 15.07.2019).

30. Положення про організацію роботи з кадрами в органах прокуратури України, затверджене наказом Генеральної прокуратури України від 12.10.2016 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1450-16> (дата звернення 15.07.2019).

31. Постанова Великої Палати Верховного Суду 05.12.2018 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78426368> (дата звернення 15.07.2019).

32. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14> (дата звернення 15.07.2019).

33. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13.05.2014 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#n72> (дата звернення 15.07.2019).

34. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення 15.07.2019).

35. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення 15.07.2019).

36. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15> (дата звернення 15.07.2019).
37. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII ; в ред. від 1 січ. 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення 15.07.2019).
38. Про Державну фінансову інспекцію України: Указ Президента України від 23.04.2011 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499/2011> (дата звернення 15.07.2019).
39. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 15.07.2019).
40. Про Міністерство доходів і зборів України: Указ Президента України від 18.03.2013 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141/2013> (дата звернення 15.07.2019).
41. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення 15.07.2019).
42. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 15.07.2019).
-
43. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18> (дата звернення 15.07.2019).
44. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (дата звернення 15.07.2019).
45. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення 15.07.2019).
46. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення 15.07.2019).
-
47. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.12.2003 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03?lang=en> (дата звернення 15.07.2019).

48. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50403 (дата звернення 15.07.2019).

49. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45474 (дата звернення 15.07.2019).

Навчальне видання

Українською мовою

Шаблистий Володимир Вікторович

Макотченко Любов Михайлівна

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОВЖИВАННЮ АБО ПЕРЕВИЩЕННЮ
ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Методичні рекомендації

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, доцента В. В. Шаблистого*

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор *Біла К. О.*
Оригінал-макет *Шаблистий В. В., Біла К. О.*
Технічний редактор *Олексенко Н. С.*

Підп. до друку 24.12.19. Формат 60x84^{1/16}. Спосіб друку – плоский.
Ум. друк. арк. 4,5. Тираж 50 пр. Зам. № 1219-04/4.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua e-mail: impact.dnepr@gmail.com